

Предговор към българския читател

Скъпи български читатели,

Представям тази книга на вниманието Ви във време, когато отново се повдигат антиеврейски настроения, както по света така и в България. Вярвам, че няма да разтълкувате съдържанието ѝ по начин, който да подсили този дух. По-скоро се надявам, че тя ще Ви наведе на едно по-състрадателно разбиране за скърбите на този народ, както и за бъдещите му страдания, които изглеждат все по-близки и застрашителни. Желая от все сърце да бъдете благословени с виждането, че Бог работи в човешката история, както и с едно по-дълбоко разбиране за Него Самия. Моля се тази книга да разшири хоризонта на знанието Ви и да бъдете, както Вие самите благословени така и за благословение на евреите, които Вашият народ е спасил веднъж и се надявам, че пак ще спаси.

С признателност

Артър Кац

Предговор

С известен трепет Ви препоръчвам тази книга с разсъждения върху най-епохаалното събитие на модерните времена – Холокоста. Осмеляваме се да повдигнем най-подходящия и най-рядко задаван въпрос: *Къде беше Бог?*

Несъмнено, както са разбрали мнозина, които са задавали този въпрос, предишните общоприети и подредени възгледи, приемани преди като задоволителни, днес са недостатъчни. Ние или трябва да се оставим в ръцете на светския скептицизъм, като изоставим окончателно нашата несъстоятелна вяра, или трябва да бъдем доведени до нови и неизследвани дълбочини в познанието за Бога – дълбочини, които засягат и променят *всичко*. Да пренебрегнем този най-важен въпрос означава да направим лоша услуга на жертвите на Холокоста и да лишим човека от онова, което го отличава: способността му да търси докрай смисъла, въпреки всяко привидно безсмислие. Зашеметяващият упадък в нравствеността и може би трайното ѝ отсъствие през втората половина на XX век, вероятно се дължат именно на този пропуск.

В моето търсене ме насърчават необикновенните думи на известния шотландски духовник Осуалд Чембърс, чиято духовна книга “Всичко за Негова Слава” е била благословение за поколения читатели. Към датата 29 юли, той вписва:

“Съществува връзка между странните Божии пътища и нашето знание за Него. Трябва да се научим да тълкуваме странните събития от живота в светлината на това, което знаем за Него и *докато не успеем да погледнем най-страшните и най-тежки случки, право в очите, без от това да пострада авторитета на Бога, ние все още не сме Го познали.*” (подчертаното мое)

И тъй посвещавам четвъртото издание ¹ на това плахо изследване на онези смели читатели, готови да “свърнат да видят” този горящ храст, който няма да

изгасне. Уверен съм, че в този храст все още обитава Богът, който повика отбилия се Моисей и съм сигурен, че Той ще повика и вас също. I

¹ Книгата е претърпяла четири издания в САЩ.

² Изход 3 глава (бел. прев.)

Въведение

Темата за Холокоста, т.е. последователното унищожение на евреите в Европа, е заемала централно място при цялостното ми съзряване като съвременен човек. Макар и атеист по онова време, аз интуитивно усещах, че ключът към смисъла на човешкия живот се крие в гроба на жертвите.

Израствайки, като съвременен евреин в Ню Йорк и достигайки зрялост именно по времето на Втората Световна Война, целият ми живот, от юношеството насетне, беше екзистенциален копнеж за истина и смисъл. Както и на много други евреи, статистиките от Холокоста ми подеждаха унищожително.

Това несекващо безпокойство, ме подтикна да търся как е възможно да бъдем систематично изтребвани, не от някой примитивен и изостанал народ, а от един от най-изтъкнатите и цивилизовани народи на земята: Германия. Това бе народ, с който отдавна бяхме интимно свързани и то дотолкова, че Германия бе станала за нас *алтернатива* на Месията. Много евреи са мислели, че ако светът би бил като германската цивилизация, това би било равнозначно на идването на Месията. Отдавна бяхме изоставили надеждата си в събдването на Писанията и се бяхме задоволили с едни внушителни по размах култура, морал и етика и в този смисъл, бруталното ни и зверско избиване от същия този народ е нещо, което не бива да пропуснем да изследваме. В това се съдържа нещо, което е за наша най-дълбока поука и фактът, че не сме нито потърсили нито намерили тази поука, като че ли предопределя да преживеем отново същото.

Поради своя размах и величина, Холокостът е най-големият препъни-камък и най-значителният фактор в историята на днешното еврейство. Това е най-опустошителното събитие на нашето съвремие, не само за евреите, но и за целия модерен свят. Ако не се опитаме да му дадем подобаваща оценка и не го разберем, както човечеството така и еврейството ще бъдат безкрайно ощетени.

Единствено страданието е способно така живо да отприщи търсенето на истината. Онова, което е по-трагично дори от Холокоста, е че ние евреите страдахме чрезмерно, но все още не сме разбрали подобаващо, какво е имал предвид Бог чрез това страдание и то просто, защото не можем да си представим, че именно Той е стоял зад всичко това.

Няма събитие от новата история, което да е предизвикало повече публикации, повече изследвания и повече литература. Това е огромен обем, който би заел множество &

1 Глава – Какъв е смисълът на Холокоста?

Холокостът противоречи на всичките ни общоприети разбирания. Той поставя за разглеждане неща, които при други обстоятелства никога не биха занимавали умовете ни, ако не се бяха наложили сами посредством най-болезненото събитие на съвременността.

Темата е толкова тежка, толкова дълбока и толкова свята, че изглежда човек не е способен да я проумее. И все пак, дошло е времето да изпълним задължението си и да представим на съзнанието на всички очевидното – единствено Бог, бидейки Бог, е Този, който може да позволи такова унищожение. Когато в историята се случва нещо толкова значително, неговото обяснение, или *липсата* на обяснение, е с огромни последици. И най-голямата трагедия ще е, ако тази катастрофа не бъде разбрана правилно, т.е. така както Бог има предвид. Какво мисли Той – това именно предлагаме да изследваме в тази книга.

Посетих Дахау през 1950г., като отвратен, уверен в собствената си правда евреин, хранещ гореща омраза спрямо германците. Лагерът по онова време беше в почти същия вид, като през войната, така че във въздуха все още витаеше зловещият спомен за биещи с камшик стражи и бодлива тел с високо напрежение. Зловонието на смъртта бе още там. Видях абсолютната реалност на останките на жертвите, а във пещите все още имаше кости и прах. Намираха се и бежанци, които продължаваха да живеят там. Спомням си, че сложих ръката си върху комина, за да отнеса по някакъв начин неговата реалност въщи. Нещо се скъса в мен. Не можех повече да продължавам с наивната представа за “добрите” и “лошите”. Срецах се с реалност надминаваща моята понятийна възприемчивост. До този момент бях убеден, че разбирам Холокоста, защото той винаги ме е засягал дълбоко. Но сега се бях докоснал до ужас, който засенчваше тези наивни категории. За мен, след това което видях, вече имаше само “лоши” *и аз бях един от тях*.

Холокостът бе удар по всяка мисъл на ХХ век, век на напредък и на човешко усъвършенстване или на всичко друго, за което човек се е надявал; това е дотолкова по-вярно, доколкото архитектите на Холокоста се считаха за най-просветената нация на земята. Именно това прави нещата още по-лоши. Ако го беше направил някой непросветин и примитивен народ, то всичко би било ясно. Германия обаче ни изправя пред абсолютно противоречие. За онези, които искат да се взрат в това противоречие, са запазени най-дълбоките откровения относно човешкото състояние и Бога.

Световното еврейство е толкова смачкано, зашеметено и травмирано след Холокоста, че в продължение на около двадесет години след това, никой не написва нищо задълбочено. Едва след този период съумяваме да си спомним, да се върнем назад и да изследваме. Дори някои предложили тезата, че Холокостът не може да се разглежда критично, нито може да бъде разбран. Той е отвъд човешките способности за разбиране. Ако това е така, то трагедията е още по-голяма. Възможно ли е да има в историята случки с такава величина, че човечеството да може единствено да заключи, че те не могат да бъдат разтълкувани, нито разбрани и поради това трябва просто да бъдат представени за безсмислени? Ако това е така, то подобно допускане проправя пътя за нещо,

което *наистина* ще бъде унищожително в бъдещето на човечеството. Тази предполагаема невъзможност да се разберат подобни събития ни лишава от здравомислие и стойности и допуска позорното развитие на едно общество без морал, способно на всякакъв вид насилие и унищожение. Това превръща живота в хаос: без ред, смисъл или цел.

Ние настояваме, че колкото и болезнено да е това начинание, уважението към жертвите изисква този опит за разбиране, тълкуване и оценка. Това начинание е още по-болезнено за онези, които го предприемат със съзнанието, че има Бог. Едно е да намериш обяснение в свят без Бог, но съвсем друго и колко по-болезнено е то за нас, които търсим с вярата, че има Бог. Да не изследваме надълбоко Холокоста е един вид престъпно нехайство. Да го подминем или да се задоволим с повърхностно обяснение, означава в известен смисъл, да подпишем нашата собствена смъртна присъда.

“Аушвиц даде вечна поука на човечеството, а именно че измервана единствено с човешки мерки, природата на човека се оказва неразбираема и непроницаема... Аушвиц подбива теологията основана на земни доказателства и изисква гледна точка свише”¹

С други думи, всяко интерпретиране на Холокоста изисква виждане, обяснение, което се простира отвъд това, което дават хуманистите. Холокостът засенчва техните категории и изисква виждане свише – виждане от Бога. Холокостът, като че ли има за цел да доведе хората до мястото, където тяхната интелигентност, социология, исторически анализ и критика *не могат* да намерят отговор. Това не е нещо ново, ако изключим неговата величина и ужас. Абсолютното зло на Холокоста разкрива скрити измерения на демоничното и сатанинското. Това изисква от нас, като евреи, да приемем, че съществува разбиране от духовна величина, което е неудобно за рационалния и светски ум.

Нашето традиционно разбиране за Бога, вярата и надеждата, които сме имали в Него, бяха така смъртоносно поразени чрез Холокоста, че остава въпроса дали въобще сме се възстановили от този удар. Или въобще няма Бог *или* Бог е бил толкова дълбоко замесен, че ако разберем противоречията на Холокоста и се поровим из него търсейки поука, ще стигнем до откровение за Бога, което Го поставя далеч над досегашните ни представи за Него. Или Бог трябва да бъде отхвърлен, защото се оказва неразбираем за хората или хората ще трябва да изследват и да достигнат до такова разбиране за Бога, което ще засенчи всичко, което досега е включвала думата Бог. Или едното или другото. Май ще трябва да загубим нашата традиционна вяра, за да ни се открие дълбочината на истинската вяра, която ако бяхме познавали, може би въобще нямаше да има Холокост.

Начинът, по който ние разглеждаме дадено събитие говори красноречиво за нашето разположение на духа и нашето светоусещане. Ако нашето отношение към Бога се основава на *нашите* абстракции и измислени предположения, тогава ние сме в някаква нереалност не само спрямо Бога, но и спрямо всичко. Бог е основата на реалността ; Той не е какъвто *ние* си Го представяме, приписвайки Му едно или друго, но е по-скоро такъв, какъвто се е *показал* най-вече в Своите сурови взаимоотношения с неговия народ и в милостите, които винаги са следвали. Какъв забележителен урок е Холокостът и за настоящия момент и за

Вечността! Дълбочината на този урок изглежда не би могла да се предаде по друг начин.

Колцина от нас евреите са чували някога думата “Бог” по начин, изискващ преклонение? Колцина са чували, че Той може да бъде разбран и познат, като Създател? Или пък, че Той има нещо общо с нашата еврейска история и призвание, като народ? Божието обвинение срещу нас е, че ние загиваме поради липсата ни на знание за Него (Вж. Осия 4. 1,6). Ние не само, че сме далеч от гледната точка на пророците и на заветните благословения и проклетии във Второзаконие – “*днес избираш между живота и смъртта*” – ние въобще сме далеч от всякаква библейска перспектива. В умовете си сме светски настроени и сме далеч от Божия начин на виждане. Ние дори сме неспособни да разгледаме своите нещастия в Неговата светлина и поради това хвърляме вината или върху Хитлер, или върху германския народ или най-накрая върху *самия Бог*.

¹ Simon, Ulrich E., *A Theology of Aushwitz*, Victor Gollancz Ltd., London, 1967.

2 Глава – Бог – Съдия

Холокостът повдига много големи въпроси:

Защо Бог не се намеси в нашите неописуеми страдания?

Къде беше Бог, който твърди, че е всеприсъстващ, всемогъщ и всезнаещ?

Той не *е ли виждал* тази ужасна трагедия – неговият заветен народ да бъде системно изстребван в най-животинското и безмилостно унищожение, което някога е изпитвал някой народ?

Как може дългоочакваният Месия да е дошъл, както ни казваха християните и въпреки това да допусне погубването на Неговия Собствен народ?

Къде е милостта на новозаветния Бог, ако подобно нещо може да се случи в нашето модерно време под покровителството на “Християнска” нация, като Лутеранска Германия?

Що за Бог е Той? Ние Го мислехме за праведен, милостив и справедлив, но Той изглежда способен да гледа този ужас и да го позволява!

Как може Бог да е Бог и това да се случва?

Започнах да повдигам тези въпроси, които могат да бъдат сведени до унищожителното: Защо Бог е мълчал? Ако наистина нацистки войници са хвърляли еврейски деца във въздуха и са ги посрещали с щикове си, ако са стреляли по тях във въздуха, като по учебни мишени, ако са взимали децата от ръцете на майките им, за да ги хвърлят живи в корита с горяща нафта, то на мен ми остават само две възможности: Трябва или да се съглася с множеството коментатори, че Бог е мъртъв или да приема свидетелството на нашите Писания,

че Божието мълчание е в пряка зависимост от нашия грях. Трябваше да приема Холокоста, като наказание, а не като някакво недоразумение или грешка на историята, а също, и че *по някакъв начин размерите на страданието ни са пряко пропорционални на размерите на греха ни*. Може би еврейското страдание има само едно значение – наказанието на Бога спрямо народа, забравил истинското знание за Него и неспазил Неговите завети, нито изпълнил своето задължение да бъде народ представител на Бога?!

Ако Бог се намесва осезаемо в историята, то Той употребява отделни хора и цели народи, за да се изпълнят плановете Му. Възможно ли е Холокостът да е *Негово дело*? Ако е така, възможно ли е той да е описан пророчески, като Неговото “удивително дело” (Исаия 28.21) ¹ ? Възможно ли е това да е *Негово* наказание? И в такъв случай, възможно ли е това да е обещаното от Него наказание, което ще сполети “в последните дни” невярващия и неразкаян Израел? Няма съмнение, че Той е предсказал това още при стъпването ни в Обещаната Земя преди хиляди години, в което ще се убедим, като разгледаме книгите Второзаконие и Левит.

Забележително е доколко разглеждането на Холокоста, като наказание от Бога, напълно обяснява Бога като Бог, и носи със себе си страх от Бога, който е Съдия. Мъчителна е липсата на такъв страх от Бога в нашето модерно самосъзнание. Ние израснахме без чувството на преклонение и страхопочитание пред Бога, които със сигурност щяхме да притежаваме, ако си бяхме задали въпросите, които Холокостът и без това повдига. Ние обаче не посмяхме. Не сме ли длъжни, ние евреите, да търсим, да намираме, да разбираме Бога? Добре е да си спомним, че Божият призив дойде, когато Бог видя човек, свърнал за да разгледа един горящ храст и пленен от гледката, не искаше да си тръгне –

“Моисей! Моисей!... Не се приближавай. Свали сандалите от нозете си, защото мястото, на което стоиш е свята земя.” (Изход 3.4,5)

Моисей бил призван да стане посредник за освобождението на Израел, защото Бог видял, че той свърнал за да разгледа. Бог чака и нас да погледнем към един храст, който още гори – храстът на наказанието – горящ с Божий огън, който естествено, би накарал всичко, що е в нас да се свие. Това със сигурност не е приятно, но дано все пак свърнем, за да разгледаме! Моисей се отклонил от пътя си, не от просто любопитство, но, както ни се казва, той искал да знае *защо* храстът гори, а не изгаря. Ако търсим истинско обяснение на огъня, сред който е сам Бог, то Той със сигурност ще ни се открие и това е откровение, което може да бъде *разбрано* само на *това* място. Това трябва да е търсене под дърво и камък, колкото и болезнена да се окаже гледката. За жалост, ние, по принцип, не сме такива хора. И ние, като всички останали, по-скоро гледаме *на* нещата, а не *в* тях. Приемаме някое лесно обяснение, вместо да стигнем до същината на нещата. Моисей е бил изпратен да избави, не само защото така му е било възложено, но и защото бил получил откровение за Бога дадено му изсред огъня – символ на наказанието. Това откровение е най-съвършеното познаване на самия Бог и без него той никога нямаше да успее да води цял народ през пустинята, в продължение на четиридесет години.

Ние не познаваме Бога, като съдия. Вследствие на това, платихме висока цена, задето престанахме да разбираме Бога, и като съдия и като показващ милост,

едновременно строг и благ. Божиите отношения с Израел (минали, настоящи и бъдещи) въобще не са в ползрението ни и поради това и най-дълбоките откровения за Бога, дадени ни в Писанията, за нас са лишени от смисъл.

Какво е отношението ни към Бог, който за да изяви силата си (т.е. Своята слава), би допуснал наказание и би дал воля на гнева си? Ако нашият Бог е *такъв* Бог, тогава какво? Ще остане ли Той наш Бог? Ами, ако наистина е възможно Бог да се гневи? Ами, ако Той наказва, за да изяви Своята сила, Своето Име, и Своята слава? Ами ако се окаже, че Той не е “богът”, който ние сме свикнали да си представяме, и че Той все пак е способен на гняв? Библейският гняв или Божието наказание е нещо опустошително и при това съвсем целенасочено оскърбява нашето религиозно виждане за това, какъв *ние* бихме искали да бъде Бог, и как *ние* можем да Го познаем.

Когато Бог съди, Той се открива по начин, по който иначе не бихме могли да Го видим. И все пак това е едно от лицата на Бога, от което ние инстинктивно се отдръпваме. Не успяваме да помирим Бога, който е милост и любов, справедливост и правосъдие, с Бога, който би могъл да е Съдия и да наложи такова нещастие на хората и особено на евреите. Ако нашият Бог прави такива работи, тогава най-отвратителното, най-болезненото и онова, което най-съзнателно разрушава нашата религиозност, се превръща в най-скъпоценното и истинско откровение за Бога. Не се ли крие именно в това противоречие, ако смеем да се вгледаме в него, най-дълбокото и истинско откровение за Бога?

А дали не се дължи нашето неразбиране на Холокоста от Божия гледна точка, на това, че не взимаме под внимание вечността? Само вечността прави бедствието на Холокоста, по някакъв начин разбираемо. Божието позволение да бъдат хвърляни бебета в корита с горяща нефта би било абсурдно, ако целта и смисълът на техния живот не са били *именно* такива. Само надеждата, че така се избягва един *друг огън*, неугасим и вечен, прави този огън, по някакъв начин разбираем. Ако първият ни научи на нещо и ни избави от втория, тогава в него има върховен и вечен смисъл. Ако оценяваме Холокоста само в рамките на времето, тогава пещите в лагерите на смъртта имат малко или дори никакво значение и смисъл. Иначе казано, величието на Холокоста може да бъде разбрано, само дотолкова доколкото той ни навежда на един по-висш смисъл.

Докъде може да стигне Бог, за да доведе човека до правилното усещане за нещата? Бихме могли да се запитаем дали не са били и предишните ни мъки опит на Бога да привлече вниманието ни, да ни отвърне от себичното ни религиозно и философско самодоволство и да ни отклони от курс, който би завършил с неопенима загуба. Дали пък Бог не счита вечността за толкова важна, че да си струва да прекара такива множества през огъня на Холокоста, ако това би спасило други от вечна пагуба в огън, който *няма* да изгасне? Ние няма да разберем Холокоста, нито ще съумеем да го обясним на други, ако ние самите не приемем тази вечна гледна точка. Да пропуснеш вечността значи да изкривиш самата реалност.

3 Глава – Какво осъжда Бог?

Веднъж имах честта да се срещна с изтъкнатия автор Ели Вайзел, който е румънски евреин и известен носител на Нобелова награда за мир. Той самият е оцелял от Холокоста и е може би един от най-великите авторитети по въпросите за Холокоста. Едва ли има по-изкусен говорител от него. Ако нямаше Бог, тогава той би олицетворявал онова Еврейско благородство, етичност и нравствена чувствителност, които биха събудили всообщо възхищение. Ако обаче има Бог, *същото това*, което иначе би ни впечатлило, по ирония става отблъскващо за Бога. Защото Бог има свое мнение за човека, пък бил той и най-добрия!

В края на неговата реч, го попитах насаме: “Г-н Вайзел, до каква степен бихте се съгласили да признаете, че страданията, които изпитахме ние евреите във всички наши беди през историята и особено в Холокоста, са изпълнение на Божиите наказания изречени пророчески, като предупреждение, в последните глави на книгите Левит и Второзаконие?”. Потресен, той ме гледа известно време мълчейки и тогава отговори: “*Аз отказвам да разгледам това*”.

Дали тези думи не са отеквали оттогава на небето? В действителност, не е ли това един вид обобщение на *човешкото* себевъзвеличаване над Бога? Многозначително, най-отпред стои вечното “Аз”. В този случай, не става толкова въпрос за това дали казаното е правилно или не, но че въобще има нещо повече от Божието Слово – това “Аз”, което може да Го одобри или да Го отхвърли. *Не е ли това човешката арогантност въздигаща своето мнение, мисъл и воля над самия Бог?* Отказът ни да разгледаме думите на Бога, означава, че поставяме себе си *над* Неговото Слово. Косвено, ние само отричаме Словото, но в действителност ние го “убиваме”. Откъде ни е познато това? Не постъпвахме ли така с пророците си?

“Аз отказвам да разгледам това” – защото да се занимаем с *това*, ще означава да разнищим корените на моите философски, идеологически и религиозни категории, които аз приемам, и чрез които се самоопределям. Аз се възприемам, като почитания с право носител на Нобелови награди, като човека възхваляван, както от еврейската общност, така и от целия образован свят. Въобще всичко, чрез което аз възприемам реалността трябва да се стопи, ако аз разгледам *това*. Затова аз отказвам. Не мога да го понеса. *Това* ме поставя пред неблагоприятна оценка за състоянието на Еврейството и на човечеството въобще, а моята гордост не може да ми позволи това. Освен това, немислимо е такава невероятна жестокост да е извършена от Бога и то в нашата модерна съвременност. Човешки погледнато това е немислимо. *Напълно вероятно е, именно такива да са скритите мисли на човешкото сърце, когато се изправи пред толкова решителна и пронизваща дилема.*

Ако човек, който е изпитал на гърба си наказанията описани в Левит и Второзаконие, включително унищожението на собственото му семейство и въпреки всичко не желае да разгледа *това*, за какво въобще се надяваме *ние*? “Дори ако Бог е казал *това* – аз все пак отказвам да се замисля над него”. Дали Бог ще бъде впечатлен от подобен коментар и дали няма да се надсмее над всичките ни нищожни предположения? Като че с *нашия* отказ сме надвили Бога!

Не е ли това човешко възвисяване над самия Бог? Ако отношението ни към Словото на Бога е и отношение към Бога, то отхвърлянето на Словото Му ще означава отхвърляне на Бога. Не е възможно да имаме възвишено виждане за Бога

и в същото време да презираме Словото Му. Бога, когото почитаме, не е Богът от Словото, но бог, излязъл от нашето собствено въображение – и това е трагичното. Цяла култура може да се изгради върху тази илюзия, но в крайна сметка нейната измамност ще ни убие, както и всъщност стана. Това е, като деня, в който Илия се изправил срещу лъжливите пророци на Ваал и им заповядал да си построят свой олтар и да призват своя бог. Самият той казал, че също ще призове *своя* Бог. Тогава прогласил :

“Оня Бог, който отговори с огън – той нека е Бог !” (3 Книга на Царете 18.24).

Лъжливите пророци се съгласили с това, защото наистина вярвали, че техният бог ще отговори. Толкова дълбока била заблудата им и те скачали около олтара си цял следобед. Но отговор нямало. Те *очаквали* отговор и именно в *това* е заблудата – дори да не знаеш, че си заблуден и да очакваш, че богът, когото зовеш е бог, който ще ти отговори.

Дали не е тогава само по себе си доказателство за отстъпничество, самото нежелание да се спрем на Словото на Бога и на неговото ясно обвинение на евреите в грех и невярност? Не важи ли това с още по-голяма сила за този, който както Вайзел, е претърпял предсказаните последствия и все пак отхвърля това, което би трябвало да е първото и най-очевидно обяснение за тези последствия, особено за евреина?

Този отказ, идващ при това от най-изтъкнатия коментатор – самият той оцелял от Холокоста, може да е сам по себе си обяснение за Холокоста – дори бих казал *обяснението*. Ами ако се окаже, че коренът на причините за Холокоста е Божието осъждане на греха, състоящ се в себевъздигането на човека за сметка на Бога, поставяйки мнението на човека над Божието Слово!? Когато човек стигне до арогантно превъзходство над Бога, така че *той* да решава кое е мислимо и кое немислимо (при все, че Самият Бог е говорил), тогава тази именно гордост е същността на това, което Бог осъжда. Във всеки случай това говорят Писанията.

“Горко на ония, които подраняват сутрин, за да търсят спиртно питие, които продължават до вечерта, догдето ги разпали виното! И с арфа и псалтир, с тъпанче и свирка, и с вино са техните угощения, но не се взират в делото Господне, нито внимават на действието на ръцете Му.” (Исаия 5.11-12).

Ние просто не разглеждаме събитията от живота и историята, като дело на Бога и като резултат от Неговата намеса.

“Затова Моите люде са закарани в плен – защото нямат знание; па и почтените им мъже умират от глад, и множеството им съхне от жажда, затова става преизподнята по-лакома и отвори чрезмерно устата си, и в нея слизат славата им и множеството им, и великолепието им, и ония, които се веселят между тях.” (Исаия 5.13-14).

Следствието на това отхвърляне на върховенството и всемогъществото на Бога е да бъдем осъдени. Не обръщаме внимание, защото познанието ни за Него е неадекватно. Поведението ни е несъвместимо с познаването на Бога. Крайното

следствие от това, не е само изгнание и последици в *този* живот, но и в онзи, който продължава вечно.

“И навежда се долният човек, и унижава се големецът, и очите на високоумните се навеждат; а Господ на Силите се възвишава чрез правосъдие, и святият Бог се осветява чрез правда.” (Исаия 5.15-16).

Това са забележителни, ключови теми в тези поетични думи на Исаия. Бог, който е свят, ще се възвиси чрез възмездие. Израел е осъден на изгнание, смърт и Шеол (ад), защото е отхвърлил знанието за Бога.

“Горко на ония, които са мъдри в своите очи и които са разумни пред себе си!” (Исаия 5.21)

“Затова, както огнен пламък пояжда плевата и както сламата се губи в пламъка, така и техният корен ще стане, като гнилото и цветът им ще стане, като прах. Защото отхвърлиха поуката на Господа на Силите и презряха думата на Светия Израилев.” (Исаия 5.24).

В Писанията имаме, толкова много текстове, подобни на тези. И все пак, когато най-страшните бедствия ни сполетят, няма и помен от това да се обърнем към Писанията, за да си ги обясним. Вместо това прибягваме до социология, политически науки и някакви светски начини, за да дадем обяснение на нещастията, което ни се е случило. Не е ли това човешкото разбиране и не поставя ли по този начин човек себе си над Самия Бог? Въздигането на човека е същината на греха. Очевидно, такова е неизменното ни състояние, след като и най-даровитият ни говорител го потвърждава. Ако най-доброто, което можем да представим е това, то каква надежда ни остава, като цяло; какво да очакваме от себе си, като народ? Ако Холокостът, като знак за нашите престъпления и грех, не бе достатъчен, за да ни доведе до признание и съкрушеност, тогава какъв ще трябва да е онзи бъдещ Холокост, чрез който да се спасим от окончателна и необратима Погибел т.е. от един неугасим, вечен огън?

Добре ще е да добием представа за това, доколко човек идеализира Бога за свои лични цели и намира начин да доведе всичко касаещо Бога до религиозни практики, които могат да се впишат в нашия начин на живот, но по никакъв начин не застрашават истинските ни интереси. Съвременният юдаизъм е чист пример за това – както и всички форми на формалната религия. Не са ли те истинско отхвърляне на Бога, докато едновременно с това, привидно Го славят? Не е ли това същинско зловоние пред Бога, което Той *трябва* да осъди?

Бог желае вярно разбиране за Него. Възможно ли е Холокостът и въобще цялото ни еврейско страдание да са били неминуеми и дори необходими именно поради нашето (не)разбиране на Бога? То се е основавало на виждането за Бога, като бог на удобството; онова фиктивно религиозно нещо, в което превърнахме Бога, така че да Го вместим в нашите светски цели – цели, които инак ние бихме продължили да преследваме напълно необезпокоявани. Такова едно виждане за Бога съответства на *нашите* намерения, но няма нищо общо с Божиите. Може и да мине известно време преди Бог да осъди това, но Той е длъжен да го направи.

4 Глава – “Песента на Моисей”

Съществува почти пълна липса на интерес от страна на еврейските изследователи спрямо пророческото минало на Израел, като ключ към Холокоста. Претърпели сме беди, осъждания и изгнание от Земята ни, но винаги сме били склонни да потърсим светско – социологическо или политическо – обяснение, вместо да се замислим за Бога. Предпочетохме човешките анализи наместо Божието откровение, обвиняваме недостатъците на отделни личности или дори народи, вместо да потърсим причината *в себе си и в нашия грях*.

Ограниченото ни познание на Писанията и на Бога, който стои зад тях (и следователно повърхностния характер на религията ни) е свидетелство против нас. Не е ли този пропуск сам по себе си свидетелство и първопричина за Холокоста и може би за всяка беда, която сме преживели? Може би е трябвало преживелиците ни да стават все по-страшни с времето, защото предишните не са били достатъчно силни, за да изкоренят нашия светски начин на мислене? Избрахме да търсим отговор в обстоятелствата вместо в Бога и си мислим, че ако променим обстоятелствата, в бъдеще няма да срещнем такива ужаси. Е, какво Му остава на Бог освен да допусне още по-големи беди? Ако светогледът ни *след* Холокоста е същият, както *преди* него, то какво още ще претърпим, ако мисленето ни остава същото? Какви ли бъдещи неволи ни очакват? Защо ортодоксалността и благочестието на прехваления ни юдаизъм, не ни помогнаха и не ни предупредиха за надвисналата катастрофа, която не ни подмина? Нима не сме имали ясни указания в Библията, какво ще ни сполети в последните дни, ако се отвърнем от Бога, от завета Му и от задачата си да бъдем Негови пратеници сред народите?

Преди да стъпим в Обещаната Земя, Бог изрично ни е предупредил в книгата Второзаконие. 32–та глава се нарича “Песента на Моисей” и за мен това е най-нагледното описание на Холокоста всред всички други пасажи от Библията. Нарича се “Песен”, защото именно под тази форма е трябвало да се наизусти и да се пее пред децата, които от своя страна да научат своите деца да я пеят и така от поколение на поколение. И всичко това поради една единствена причина – да сме предупредени за нещастията, които ще ни сполетят, та когато се случат да не кажем, че не сме знаели. Колко от нас знаят днес, че такава песен въобще съществува, камо ли да познават текста ѝ? Самият този факт е свидетелство, че сме се отклонили от Бога и дава на Холокоста смисъл – смисъл на наказание.

Във Второзаконие 31 глава, Бог предупреждава Моисей за бъдещото падение на Израел:

“И Господ рече на Моисея: Ето, ти ще заставиш с бащите си; а тия люде ще се подигнат да блудствуват след чуждите богове на земята, гдето отиват да се намират между тях, а ще оставят Мене, и ще престъпват завета, който направих с тях. И в оня ден гневът на Ми ще пламне против тях, а Аз ще ги оставя и ще скрия лицето Си от тях; и ще бъдат разграбвани, и много злини и скърби ще ги постигнат; та ще кажат в оня ден; Не постигнаха ли ни тия злини понеже нашият Бог не е всред нас? И в оня ден Аз непременно ще скрия от тях лицето Си поради всичките злини, които ще са сторили, като се обърнат към чужди богове. И сега, напишете си тая песен и научете израилтяните на нея; турете я в устата им, тъй щото тая песен да Ми бъде за свидетелство против

израилтяните. Защото, като ги въведа в земята, за която съм се клел на бащите им, земя гдето текат мляко и мед, и те ядат и се наситят и затлъстят, тогава ще се обърнат към чужди богове и ще им служат, а Мене ще отхвърлят с презрение и ще нарушават завета Ми. И като ги постигнат много злини и Скърби, тая песен ще говори против тях, като свидетел, защото няма да се забрави от устата на потомството им; понеже Аз зная мислите, които те размишляват още сега, преди да съм се клел. И тъй Моисей написа тая песен в същия ден, и научи израилтяните на нея.” (Второзаконие 31.16-22)

“Понеже знам, че подир смъртта ми непременно ще се развратите и отклоните от пътя, за който ви заповядах; и в послешните дни злини ще ви застигнат, понеже ще вършите зло пред Господа и ще Го разгневите с делата на ръцете си.” (Второзаконие 31.29)

Търсейки обяснение на Холокоста, никога не сме поглеждали на Писанията, които ясно свидетелстват какво ще ни се случи в “послешните дни”. Тези, които би трябвало да слушат, не искат и затова Бог се обръща към неодушевената природа:

“Слушай, небе, и ще говоря; и да чуе земята думите на устата ми. Учението ми ще капе, като дъжд; думата ми ще слезе, като роса, като тънък дъжд на зеленище и като пороен дъжд на трева. Понеже ще провъзглася името на Господа, отдайте величие на нашия Бог. Той е Канара; делата му са съвършени, защото всичките Му пътища са прави, Бог на вярността е и няма неправда в Него; справедлив и прав е Той. Те се развратиха; порокът им не подобава на Неговите чада; те са поколение извратено и криво. Така ли въздавате Господу, люде глупави и неразумни? Не е ли Той Отец ти, Който те е усвоил? - Той, Който те е създал и утвърдил.” (Второзаконие 32. 1-6)

В случая ‘поколение’ не означава обезателно период от четиридесетина години, но по-скоро определен тип или вид хора, които могат да живеят по всяко време. Прочее, тези думи се отправят не само към онези, живели по времето на Моисей, но към всяко следващо поколение, включително към хората, живеещи в последните времена. Ето защо песента е трябвало да се предава от поколение на поколение.

“Когато Всевишният даваше наследство на народите, когато разпръсна Адамовите потомци, постави границите на племената според числото на израилтяните. Защото дял на Господа са неговите люде, Яков е падащото Му се с жребие наследство. Намери го в пуста земя, Да! в пуста, дива и виеща; огради го, настави го, опази го, като зеницата на окото Си.” (Второзаконие 32.8-10).

“А Иесурун затлъстя и зарита - затлъстят си, оголил си се, надебелял си - тогава забрави Бога, Който го създаде и презря Канарата на спасението си. С чужди богове Го раздразниха до ревност, с мерзости Го раздразниха до гняв. Пожертваха на бесове, които не бяха Бог, на богове, които не познаваха, на нови богове наскоро въведени от които бащите ви не се бояха; а ти не помисли за Канарата, Която те роди и забрави Бога Създателя твой.” (Второзаконие 32.15-18)

На кое от тези обвинения, отправяни към целия народ, сме обърнали внимание поне веднъж? Пророците са ни ги повтаряли отново и отново, *но кога сме ги приемали?*

“Видя Господ и огорчи се, защото Го разгневиха синовете Му и дъщерите Му; и рече: Ще скрия лицето Си от тях, ще видя каква ще бъде сетнината им, защото те са поколение развратено - чада, в които няма вяност.” (Второзаконие 32.19-20).

Трябва да се запитаме дали тази сетнина не е вече действителност.

“Те Ме раздразниха до ревнуване с онава, което не е Бог, с кумирите си Ме разгневиха; за това и Аз ще ги раздразня до ревнуване с ония, които не са люде, с народ несмислен ще ги огорча.” (Второзаконие 32.21).

И други са изказвали мнението, че това описание отговаря на Нацистка Германия. Нацизмът обезобразява Германия до степен те да “не са люде” – дотолкова нехуманни, озверели и безмилостни, че да се отдадат методично на мъчения и убийства, без никакво угризение на съвестта. “Народ несмислен” в смисъл, че вече не приличаха на народ – без етика и морал. Това не беше народ, а организация, в която най-престъпните елементи от обществото заемаха ръководна длъжност. Това не беше народ в прекия смисъл, но по-скоро управление на измета на обществото, поставящо си за цел всячески да ни унижи – нас евреите, без най-малка представа, че по този начин изпълнява Божиите Думи. Това бе народ, преобърнал всички хуманни ценности надолу с главата, почитащ не живота, а смъртта.

“Защото огън се накладе в гнева Ми и ще пламне дори до най-дълбокия ад; ще пояде земята с произведенията ѝ и ще изгори основите на планините.” (Второзаконие 32.22).

Дори и тези думи да са много поетични и въздействащи, те спокойно биха могли да бъдат точно описание на Холокоста. Пещите на концлагерите са горели до последните дни на войната. Военните летописци все още не могат да разберат, защо Германия, вече самата тя притисната до стената и изпитваща остра нужда от работна сила и ресурси за собствената си отбрана, е продължавала да заделя същите тези ресурси за пещите на концлагерите, така че огънят им да не угасне буквално до последния ден от войната. Немците – така познати ни със своята пресметливост и далновидност, с военния си гений – на практика са вливали силата си в бездънната яма на лагерните пещи. Здравият разум не може да обясни това.

И до днес историците спорят, защо Съюзниците не са бомбардирани железопътните линии, водещи към Аушвиц и защо западните нации не са дали подслон на евреите, когато са бягали от Германия. Човек не може да даде отговор на този въпрос, само Бог може. Когато Той съди, Той довежда до край Своите намерения – или чрез хората или въпреки тях. Божиите наказания са сурови и когато ни постигат, те се стоварват с цялата си сила. Когато Бог “крие лицето Си”, няма човек, който да Го разубеди.

"Ще натрупам на тях зло; всичките Си стрели ще изхвърля върху тях. Ще изтлеят от глад, ще бъдат изпоядени от възпалителна болест и от лют мор; зверски зъби ще изпратя върху тях и отрова от пълзящи по земята. Отвън нож, а отвътре ужас ще погуби децата им - и младежа и девицата, и бозайничето и белокосия старец." (Второзаконие 32.23-25).

Изпълненители може и да са отделни хора или народи, но причинителят е Бог. Обърнете внимание на последователността и реда. Когато отваряли газовите камери, винаги телата били подредени по един и същи начин: на дъното – кърмачетата и старците, т.е. онези, които са имали най-малко сила, за да се проврат през плетеницата от тела към тавана, където все още е имало малко въздух, преди да умрат. Най-отгоре винаги били юношите и девойките. Най-младите и най-силните се изкатервали върху по-слабите, за да достигнат върха. Нагледно описание, отдавна написано, за това каква може и ще бъде съдбата ни в тези "последни дни".

"Рекох: Разпръснал бих ги, изличил бих спомена им изсред човеците, ако не се боях от гнева на неприятеля. Да не би да високоумствуват противниците им и кажат: Мощната наша ръка направи всичко това, а не Господ." (Второзаконие 32.26-27)

С други думи, ако въобще някой от нас е оцелял, то е било заради Божията намеса. Ако не е желанието Му да осуети гордостта на неприятелите ни, че видиш ли именно *те* ни унищожават, Бог фактически би допуснал да изчезне целия еврейски народ. Той обаче възспира гнева Си и "остатък", малцина от нас, биват спасени.

"Защото те са народ неразбран и в тях няма разум. О да бяха мъдри, да разбират това, да разберяха сетнините си!" (Второзаконие 32.28-29).

Всичко навежда на мисълта, че ние отново ще срещнем тези страдания, защото все още сме в последните дни, а не сме разбрали сетнините си. Холокостът бе само част от свършека, един вид предвестник за остатъка от тези "сетнини", и въпреки всичко ние не си извлякохме поука.

"Кой от вас ще даде ухо на това? Кой ще внимава и слуша за бъдещето? Кой предаде Якова на обир и Израиля на грабител? Не Господ ли, на Когото съгрешихме? Защото не искаха да ходят в пътищата Му, нито послушаха учението Му. Затова изля на него лютостта на гнева Си и свирепостта на боя; и това го запали изоколо, но той не се сети, изгори го, но той не го вложи в сърцето си." (Исая 42.23-25).

Според тия думи, надеждата за бъдещето се храни от разбирането и признаването на миналото. Когато Бог определи наказание, то ще се изпълни, а една от предпоставките за възстановяването и избавлението на Израел, когато се изправи пред своето последно и все още бъдещо изпитание, е вярата в думите на Бога. Те от своя страна следват така:

"Утешавайте, утешавайте людето Ми, казва вашият Бог. Говорете по сърцето на Ерусалим, и изказвайте към него, че времето на воюването му се изпълни, че

беззаконието му се прости; Защото взе от ръката Господна двойно наказание за всичките си грехове” (Исая 40. 1-2)

И така, значи има все пак думи на утеха, които трябва да се кажат и които трябва да чуем сред притеснението си, без които думи ние няма да преживеем идващия съд. Тези утешителни думи трябва да ги чуем преди да дойде нашият Месия-Спасител. Единственият начин да повярваме на някаква утеха от страна на Бога, е да разберем, че Богът, който е говорил за осъждане и го е *изпълнил* в миналото ни, е същият Бог, който сега говори за утеха и *наистина ще ни утеши!* Изключително важно е да разберем, че бедите ни идват от Бога, и че именно Той стои зад всяка една от тях. Ако не повярваме в *това*, няма да сме способни да повярваме и на Словото, което говори за нашето възстановяване.

“Развеселете се, народи, с людето Му; Защото ще въздаде на противниците Си и ще изтрие сълзите на Своите люде (или ‘И ще направи умилостивение за земята Си, за людето Си’)” (Второзаконие 32.43).

Богът, който е съдил и разрушавал е същият Бог, който ще ни възстанови и *ще направи умилостивение за нас*. Всичко ще бъде *в* Бога, *от* Бога и *чрез* Бога – съд и оправдание, прошка и спасение.

Такава е песента, която всеки еврейин е трябвало да знае наизуст. Това е щяло да ни спаси от разрушението, за което се говори пророчески в нея. Ние, обаче, отхвърлихме Божието Слово. Предпочетохме някакъв вид религия, която наричаме Еврейска, но която не ни осигури библейско виждане за Бога. Иначе, щяхме да бъдем предупредени за всичко, което се случи! Липсата на такова предупреждение, свидетелства за печалния провал на юдаизма.

5 Глава – Еврейската реакция на Холокоста

Когато някой ни говори, че Холокостът е последствие от греховете ни, ние евреите се изпълваме с възмущение. Просто не можем да си представим, какви трябва да са били греховете ни, за да предизвикат или да са оправдание за бедствие от такъв мащаб. Това подрива всичките ни представи – *а може би точно такава е намерението на Бога!?* Може би ние се нуждаем от това категориите, с които разсъждаваме да бъдат сринати, дори и ако това изисква да бъдем потресени от трагедия с такива размери.

Няма да е преувеличение, ако кажем че, най-добрите ни и най-способни автори, виждайки се принудени да дадат обяснение на най-разрушителната трагедия в историята ни, рядко или никога не се опитват да намерят такава в Писанията. Ние сме народ забравил своите библейски корени. Отношението ни към Словото на Бога може да е показателно за отношението ни към самия Бог. Ако приемем, че това е така, отсъствието на Библията от мислите ни, означава, че Бог отсъства от мислите ни. Разсъжденията ни могат да са философски и богословски, но когато са встрани от Писанията, те се превръщат в сътворен от нас бог, в наша гледна точка и наша собствена традиция.

Една от известните книги за Холокоста, написана от един разочарован равин – Ричард Рубенщайн, носи заглавието ‘*След Аушвиц*’. В нея, той твърди, че след

Аушвиц, вече няма основание да се вярва на традиционния юдаизъм. Въобще не може да става дума за Бог, такъв какъвто сме си Го представяли. Бог е мъртъв, иначе би се намесил. Холокостът доказва *a priori*, че Бог е мъртъв и повече коментари не са нужни. Богът на Тората е несъвместим със събитие, като Холокоста.

Рубенщайн намеква, че фактът, че въобще е имало Холокост, предполага в крайна сметка, че вината е изцяло *на Бога*. С други думи, независимо дали са били германците или някой друг, естеството на битието и света предполага, че Бог е виновен, защото Той е направил всичко и Той го е направил дефектно, подготвяйки по този начин почвата за такива трагедии. Според авторите на подобни книги, Бог е виновен, и следователно ние не Му искаме обясненията. Вместо най-уместното и сърцераздирателно – “Господи защо? Какво сторихме?”, ние закоравяваме сърцата си чрез самомнение, надменност и предразсъдъци *срещу* Бога. Един мой приятел веднъж ми писа “Да предположиш само, камо ли да настояваш, че Създателят е длъжен да изпълнява всичките ни желания и очаквания, породени или подкрепени от човешко размишление, е само по себе си връх на високомерието.”

Други пък са настоявали, че Холокостът е потвърждение и доказателство за моралния банкрут на Християнската Цивилизация и Религия, като основани на етични принципи, независимо от възраженията, които отправя Западът. Те твърдят, че Антисемитизмът води началото си и се корени в клеветите на Новия Завет спрямо евреите и че подобно отношение, битувало в продължение на две хиляди години, е довело логично до омразата, предизвикала Холокоста. Те разглеждат Холокоста, като провал за Църквата, а нас евреите, като *жертви*. Без съмнение, Холокостът *наистина беше* провал за Църквата – една страшна грешка, но може ли тази грешка да е основната и първостепенна причина за разигралата се трагедия? Това освобождава ли нас, евреите, от отговорността да видим във всичко това съд за греховете ни?

Има и такива, за които Холокостът си е струвал, ако не за друго, то поне защото е довел до раждането на държавата Израел. Това е нещо, като компенсация за Холокоста. Може и да не сме способни да обясним Холокоста, но поне най-сетне си имаме национална държава – място, където да се надяваме на трайна сигурност. Вече няма да сме беззащитни жертви, пръснати сред другите народи. Сега си имаме наша държава и ще покажем на всички народи, какво означава истинска еврейска държава – страна ръководена от законите на морала и нравствеността.

Най-сетне има и такива, които тълкуват по удивителен начин тази еврейска трагедия и страдание, не като съд от Бога, но като *обожествяване* на Еврейството чрез усъвършенстване, и то не в смисъл, че се противопоставя на Бога, но в смисъл, че народът става “*като Него*” и Го замества, превръщайки се в месианска надежда за цялото човечество! Както считат привържениците на тази идея, западната (т.е. Християнската) цивилизация е достигнала своя последен стадий на разложение и крах и може да бъде заменена само от една Еврейска Цивилизация. Знаем, че тези хора открай време възприемат Еврейската Цивилизация, като повисша – морално, духовно, интелектуално и културно. С други думи, юдаизмът – дълго време непризнаван и гледан отгоре, като някакъв вид религия втора

категория – сега може да разпери криле и да излезе на сцената на световната история, като отговор на всички въпроси на човечеството! ¹

Най-главният въпрос е въпросът за еврейското страдание. Защото ако не се съгласим, че то е Божий съд, то на нас наистина не ни остава друго, освен да потърсим смисъл в току-що изложената странна логика. Тя говори, че посредством страданието си, еврейският народ, ще достигне до момент на обожествяване – съвършенство по образа на Бога – и че ние сме онази “Личност”, и че нашите страдания са послужили, като изкупление за човечеството, навсякъде, където сме били разпръснати от Бога.

Неизбежно е за Еврейството да припише на себе си страданията на Месията, след като отказва да повярва в Него и все пак трябва да обясни собствените си страдания през вековете. Ако отхвърлим Месията, в качеството Му на изпълнение на пророчеството от Исая глави 52.13-53.12, който беше “погрознял, повече от който и да е човек” и Го заместим с Израел, ние неизбежно стигаме до противоречие. Тази най-крайна логика на противопоставяне ни води не само до конфликт с Месията, ако Той случайно дойде, но и по необходимост ни кара да завиждаме на положението Му, т.е. желаем *ние* да сме Месията, *ние* самите да сме Страдания Слуга, *ние* да сме божествени, *ние* да сме Месианската надежда и *ние* да сме цивилизация-та, която да е отговорът на всичко.

Какво ще е това превъзнасяне на човека, което не само, че дава обяснение на нашата катастрофа – изкарва ни оправдани вместо наказани – но и в крайна сметка ни прави подобни на Бога! Ако не приемаме перспективата на Писанията изразена във Второзаконие – за причините за нашите страдания, естествено ще трябва да предложим нова. Нашата нагодена и удобна човешка логика се превръща сама по себе си в достатъчна причина и най-добре обяснява, защо трябваше да пострадаме това! Иронията е, че Бог *е възнамерявал* ние наистина да бъдем отговор на човешките въпроси – *царство от свещеници* (Изход 19.6) и *светлина на света* (Исая 42.6).

Ние сме народ неукротим и изпълнен с несекващ оптимизъм. Нищо не може да ни съкруши и унищожи. Можем да се въздигнем от пепелта на Холокоста с татуиран номер на ръката и дори без риза на гърба си, след по-малко от 10-15 години, вече сме преуспяващи и финансово обезпечени, и децата ни ходят на частно училище. Нашата самоувереност ни кара убедено да мислим, че няма да има втори Холокост. Холокостът роди всеизвестния лозунг “Никога повече”. Това са думите, които са изписани днес на централно място в Дахау. Подобна терминология ни кара да подразбираме, че всички беди са вече минало и тъй като са били породени от хора, пак хора ще могат да ги предотвратят занапред.

Построихме си мемориали и музеи за Холокоста в Ерусалим и на други места, например неотдавна във Вашингтон, с една единствена цел: *Да има просвещение, така че “това повече никога да не се повтори”*. Предпоставка за всички тези музеи, изложби, фондации и програми е негласната и скрита хипотеза, че ако се изучава Холокоста, “никой няма да забрави”. Открито се заявява, че “образованието е отговорът”. Изглежда забравяме обаче, че Германия беше

миниатюрен израз на цялото тогавашно либерално, културно и високообразовано общество. Ние учим, че хората са били повече жертва на своето невежество, отколкото на собствената си природа. Съгласихме се, че Нацизмът е поникнал в Германия, подхранен от невежество и съответно, чрез просвещение, се опитваме да се застраховаме, той никога повече да не се появи. Ние искаме да запазим спомена за Холокоста. Правим това, защото се страхуваме, че може да се повтори това унищожение на евреите, заради невежеството на другите народи, които трябва да си извлекат поука от тази неотдавнашна трагедия.

Всичко това говори, че сме винаги склонни да търсим “естествено” обяснение, което е само по себе си знак за отчуждение от Бога. Обичайната наша логика – да не търсим обяснение в Бога, се е превърнала в навик, дори днес, когато Антисемитизмът все по-настоятелно и зловещо, отново чука на вратите ни.

Съставяни са статистики за Холокоста, т.е. такъв вид газ е бил използван, така са усъвършенствали системата си за унищожение, толкова са били жертвите и това са правили с останките. Ударението тук пада на статистическия анализ. Трагично е, че се отделят толкова малко време и сили за обяснение на корена и първопричината на проблема. Това е лоша услуга спрямо жертвите и е почти пълна гаранция, че ще има нови жертви, ако не извлечем нужното от уроците на миналото. Ако със страх се бяхме поровили из причините за разрушаването на Ерусалим през 586 пр. Хр., а също и през 70 сл. Хр., може би нямаше да преживеем всички останали удари на историята, нито това, което ни очаква в едно още по-голямо унищожение. Бедите ни няма да свършат, докато отказваме да видим Бога, като Причинител; коренът, който трябва да прережем е нежеланието ни дори да се замислим върху такава вероятност.

Прочее, следва дълбоко да осмислим тази “генерална репетиция” от времето на Хитлер, чиито ужас и размери могат да бъдат засенчени от нещо още по-голямо. Повече не можем да си затваряме очите или да тушираме това събитие. Ако продължим в тоя дух, ние несъзнателно ще навредим на себе си и ще пропуснем възможността, проумявайки Холокоста, да се върнем при Бога. Това разбиране ще е спасителна милост за идните дни. Не можем да подминем Холокоста, като някаква случайна история; като че сме били жертви на някаква необяснима и злочеста грешка. Напротив, трябва дълбоко да осъзнаем, че Самият Бог е Господар на събитията и нищо не става без Негово знание и контрол. Защото ако Бог няма власт, Той не е Бог.

6 Глава – Юдаизмът – Познаване на Бога?

Един от неразрешените въпроси на Холокоста, е че именно онази част от световното Еврейство, която беше най-религиозна, пострада най-много. Полските евреи бяха най-голямата жертва на Холокоста. Буквално изтрита от лицето на земята, град след град, село след село. Огромната част от тях са били ортодоксални или дори ултра-ортодоксални евреи. Как е възможно Бог да стои зад Холокоста, като най-религиозните евреи бяха избивани със стотици хиляди, докато светски настроените евреи, бяха до известна степен пощадени? (Вж.

Приложение “Отговор на Критика”). Защо американското Еврейство беше пощадено? Къде е тука справедливостта и къде беше Бог, който напротив, трябваше да защити и опази благочестивите? По тази логика, Неговата справедливост и праведност щяха да се изявят по-ясно, ако беше унищожил светските наместо религиозните евреи.

Има нещо неизразено в по-горните мисли, нещо недоизказано, с което негласно сме се съгласявали досега, но днес вече трябва да преразгледаме из основи, защото може би именно то ще ни приближи до същината на проблема. Това, че *ние* сме впечатлени от ортодоксалните евреи и гледаме на тях, като на височайше и най-чисто проявление на юдаизма, не означава на всяка цена, че Бог е впечатлен. В действителност, може да се окаже, че това, което нас ни впечатлява, Него Го оскърбява. Напълно е възможно те да са били жертва на юдаизма, защото това, с което са се гордеели не е било познаването на Бога *каквото Е*, но това, което *хората*, следвайки традицията, са считали за скъпоценно. Представата и виждането за Бога, които сме имали, може би са били в услуга на *нашите* цели, но не непременно и на *Неговите*. По ирония, не е ли точно човешки обработената религия вечният враг на Бога, стареещ се да ни се открие?

Това, че сме “религиозни”, въобще не е гаранция, че познаваме истински Бога. Юдаизмът подминава по удивителен начин всички наказания, които сме понесли през годините, заради това, че сме отхвърлили Словото на Бога. Дори талмудическата традиция и юдаизмът на равините, не отделят толкова внимание на Словото, колкото на човешките коментари към него. В талмудическата литература, авторите често спорят с Бога, поправят Го и големите еврейски мъдrecи Го поставят на мястото Му. После идва Холокостът, който изличава не светски настроените евреи от Западния Свят, но ортодоксалните евреи от Полша. Ако тяхната ортодоксалност е отразявала именно този талмудически спор с Бога, тогава трябва ли да се учудваме, че наказанията Му не са ги подминали?

Познаването на Бога е всичко. Ако в продължение на векове, хората продължават да живеят, съзнателно или не, с лъжлива или неадекватна представа за Бога, отхвърляйки всъщност най-дълбоките Му и недвусмислени откровения, какво можем да очакваме? Възможно ли е в разпъването на Исус от Назарет, Месията на Израел, да сме получили откровение за това, какъв всъщност е Бог? Макар и с давност от две хилядолетия, Бог допуска поредица от неизбежни събития, като следствие именно на случилото се тогава – колапса и падението на нашия народ, нашето разпръсване в диаспората ¹ – между народите, изгубването на наследствеността при свещенниците (по линията на Аарон) и края на заместническото жертвоприношение с разрушаването на Храма – и следователно липсата на библейски обосновано умилоствение или изкупление за греховете ни. В продължение на две хиляди години не сме имали библейски валидно изкупление и насъбралият се грях не е нито простен, нито очистен, защото без проливането на кръв, няма прощение (Левит 17.11). Равински Съвет може да *реши*, че има алтернатива – чрез добри дела, молитва, пост и да нарече това Йом Кипур - Денят на Изкуплението, но дали това важи пред Бога? Не е ли това алтернатива предложена от хора, които надменно са си въобразили, че Той трябва да приеме нововъведенията им?

В основите на днешния Юдаизъм, стои човешката алтернатива за разрушението на Храма и разпръсването на свещенничеството – две от Божиите наказания върху нас, заради неспазения Завет с Бога. Тук, равините имат думата повече, отколкото Библията. Дали юдаизмът се е превърнал в начин на живот и култура, които са далеч от идеята Бог да е жизненоважно присъствие? В своите най-либерални форми, той едва ли е повече от един етичен хуманизъм. Етиката обаче, едва ли се докосва до истинския въпрос – състоянието на човешкото сърце. Корените на юдаизма се крият в неспособността ни да разберем правилно, че бедствията сполетели Израел през 70 г. и 133 г. сл.Хр. са били дело на Бога. Да признаем именно *това*, може би е щяло да ни доведе до покаяние и истинско връщане към Бога на бащите ни. Вместо това, с безкритичното превръщане в норма на предложения ни от равините юдаизъм, поколения евреи са били лишени от възможността да познаят Божия Месия и Неговото избавление – такова е състоянието ни и днес. Нещо повече, нашето изгнание ни обрича, като народ, да бъдем навред “антитяло” и “рибешка кост” в гърлото на останалите народи, сред които сме били разпръснати. Предвиждайки това Исус е плакал за нас (Лука 19.41-44).

Самият юдаизъм е една целесъобразна постановка, породена от прекратяването на Храмовата служба. В неговите постановки, монотеизмът се разглежда, като концепция, която юдаизмът счита за дар от наша страна към останалите езически народи – непознаващи тази висша форма на познание на Бога – това е нашият принос към света. Това е *наша* идея. Да сведем Бога до “идея” си е чисто богохулство. В действителност, ако отхвърлим Голгота – това скъпопоструващо откровение за Бога, в образа на един разпънат Месия – не ни остава друго *освен* да превърнем Бога в идея. *Това* откровение и единствено то, ни *спасява* отголата концептуалност и от всичко, което може да измисли човек, което по определение ще бъде винаги по-малко и следователно различно от БОГ. Когато вярата ни не се основава вече на откровение и деградира до обикновено доктринално съгласие, тогава е голяма вероятността за възраждане на езичеството, даже в самото Християнство. Това се случи в Германия на 30-те и се случва днес в така наречените западни нации! Бог по необходимост ще отхвърля и ще е невидим за всяка религиозна система, която почива на човешки знания или спекулации и дори за всяка система, създадена от човек и отдаваща дължимото на Писанията, но все пак основана на човешките постижения и инициатива. Той никога няма да е там, където източник е човекът, но Си запазва правото да *открива* истинното знание за Себе Си. Всичко замислено от *човека* е проекция на самия него.

Може ли късче от творението да обхване и разбере своя Творец? Може ли нисшестоящото да опише правилно висшестоящото? Твърде смело е дори да си го помислиш! Бог не е “безлична сила” или “висша власт” във вселената. Харесва ни тая високопарност и се съгласяваме да вярваме в такъв бог, но в деня на бедствието ни, той няма да ни отговори, защото не е Бог; това пак е богът, който ние сме си направили или с други думи, ние пак сме сами, без Бог. Дотогава докато *човек* си представя Бога, *той* ще се поставя над Бога. Представата ни за Него не е в крайна сметка нищо друго освен проекция на нас самите и това впрочем съвършено ни удовлетворява. Направихме *себе си* мярка за това, какъв мислим че е и трябва да бъде Бог. В предположението, че Бог прилича на нас, високомерието и надменността ни намират свой най-висш израз.

Трябва дълбоко да осъзнаем, че истинското познание на Бога не е по силите на човека. Бог не се поддава на *нашите* определения. Той не зависи от човешка инициатива или догадки. Той е скрит Бог и Се открива единствено по начина, по който *Той* реши, по Собствената Си воля, с готовност, която изхожда единствено от Него. Той се разкрива единствено при условията, които поставя Той, а не човек. Докато дълбоко не разберем *това* и не се съгласим именно с *това*, Бог няма да започне да ни се открива. *Ако разберем това ще разберем всичко.* Разбирането за Бога, като за скрит Бог, от Когото изцяло зависи всичко е коренът на истината. Хората нямат с какво да се похвалят.

Бог е Бог и човек е човек. И ако Бог не благоволи, двамата никога няма да се срещнат. Това е принципно и основополагащо условие за разбирането на самата действителност. Това обаче, води след себе си неопишимо и мъчително объркване за хората, считали *себе си* и *своите* познавателни способности за мярка и основа за разбирането на живота и всичко останало, и възприемали знанието, като *своя* заслуга. Тази истина поставя човека на мястото му и поражда корена на човешката заблуда, породила извратеното възприятие на действителността. И, разбира се, трябва да разгледаме плода на тази заблуда, ако продължим да живеем в нея, дори и тя да ни е служила в нашия живот и даже в живота на много поколения, защото плодът ѝ може да се окаже втори Аушвиц.

Какво се е случило с дадената ни от Бога библейска вяра, когато преди две хилядолетия Той ни посетил в образа на Цар-Месия? Тя вече е била една закостеняла система и самото Му присъствие е било заплаха за съществуването ѝ (Вж. Йоан 11.47-50!) ⁱ. За да продължи да функционира системата, Той по необходимост, е трябвало да умре, защото *Неговото* съществуване е застрашавало *нейното*. Отстоявали сме своята закостеняла религиозна система *до смърт*. Стремели сме се да я увековечим и да не допуснем да отмре, вместо да приемем естествения завършек и новото начало, към което Богът на системата ни е призовавал. Такава е повторещата се реакция на себеувековечаващата се “религия” във всички поколения.

Идването на Месията е Божият съд не само над човешкия грях, но и над погрешните ни представи за Бога. Не отхвърли ли Бог традициите, които си бяхме определили и с които мислехме, че служим на Бога? Той предпочита да се изявява по начини, които е трудно дори да си *представим*. Да дойде в образа на човек, да се открие така, че да противоречи на всичките ни представи, не е ли това преднамерено? Роден в обор от никому неизвестна девица; израстнал в Назарет, откъдето се е считало, че нищо хубаво не може да излезе; живял незабележимо до трийсетата си годишнина, в пълна неизвестност; умрял, като престъпник по най-жестокия и унизителен начин, на сметището извън градските стени – *и това е нашия Бог !?* Ако Бог е понесъл такова унижение и смърт, всички наши представи за Бога претърпяват крушение, и особено еврейските ни представи, които въздигат “благородието” на Бога. “Разбира се Бог не може никога да се яви в образа на човек и да се роди в обор, като безпомощно дете ... или може?” (Вж. Исаия 9.6-7 и Лука 2.7) ⁴.

Дали пък чрез Исус от Назарет, Бог не предизвиква всяка човешка концепция относно Бога и Неговото величие, благородство и духовност? Не ни ли Го представи именно Той, с думите “Това е твоя Бог”? Ако такава е истината, отхвърляйки *това* откровение и настоявайки на нашите неадекватни представи, ние сами постлахме пътя за бъдещите си страдания. Как да се обърнеш към Бога, когато си Го изгонил? Отхвърлихме Го в образа, в който Той избра да ни се изяви. Това беше “горящата къпина” за нас, и ние отказахме да свърнем, за да я разгледаме. С отказа си да разберем правилно Божия Холокост в разпъването на Исус, като съд над всички грехове, ние направихме неизбежен нашия собствен Холокост – *нашето собствено разпятие*. Отказвайки правилно да разберем причините за нашите катастрофи (които ние сме предизвикали), излагаме себе си на нови и нови такива – и така до самия трагичен край.

Нищо не говори така ясно за Бога, *като Бог*, както разпнатия Бог. Много неща могат да се кажат *относно* Бога, но най-дълбокото откровение за Него се намира в доброволната Му саможертва. Това е акт само на Бога; това е само Негова концепция; това извира от самото Му сърце – *това* е същността на Бога, до която Той иска да ни доведе и с която иска ние да се съобразим. В такъв случай, да не познаваш Бога, като разпнат, означава да не Го познаваш въобще. Ние можем Го да наричаме “Боже”, но докато това не е *този* Месия, когото *ние* разпънахме и докато не Го разберем *така*, ще си живеем с бога, който *ние* сме си сътворили и нарекли “Бог” – но за жалост той ще си остане бог, който не ни отговаря.

Тук е същината. Това е този център, в който се пресичат всички въпроси и отговори и ако не разберем това, няма да разберем нищо. Трагедията на евреите през XX век се дължи на този пропуск. Пропуснахме деня на посещението Му, въпреки че Той ни умоляваше, като отново и отново плачеше за нас и искаше да ни прибере под крилето Си, както кокошка прибира пилетата си – *но ние не искахме* (Матей 23.37 – бел прев.). Той ни предупреди, че нашият дом ще запустее и Храмът ни ще бъде разрушен, и следователно ще останем без свещенство и без жертви. Не ще има кръвни жертви и следователно не ще има прошка и умилостивение ⁵, което означаваше, че всяка животинска и демонична сила ще вилнее над нас – и така и стана.

Това е точният алгоритъм на Холокоста. Историята затвори кръга си. Човечеството, в това число евреите и Германците, не разбра или не *поиска* да разбере дълбините скрити в Холокоста – израз на Божия съд. Аналогично, нежеланието на евреите да разгледат и разберат правилно Божия Холокост, отпреди две хиляди години, отприщи исторически сили, които направиха нацисткия Холокост неизбежен. И не само това, но то направи невъзможно и истинското познаване на Бога, като Бог и следователно на човека, като човек – отговорен за греха си. Двете неща са неразривно свързани. Да не разбереш Бога, значи да не разбереш човека.

“В годината, когато умря цар Озия видях Господа седнал на висок и издигнат престол и полите Му изпълниха храма. Над Него стояха серафимите, от които всеки имаше по шест крила; с две покриваше лицето си, с две покриваше нозете си и с две летеше. И викаха един към друг, казвайки: ‘Свят, свят, свят Господ на Силите! Славата Му пълни цялата земя.’ И основите на праговете се поклатаха от гласа на оня, който викаше и домът се напълни с дим. Тогава рекох: Горко ми,

защото загинах; понеже съм човек с нечисти устни и живея между люде с нечисти устни; понеже очите ми видяха Царя, Господа на Силите.” (Исая 6.1-5).

Гледката, която се открива пред пророка, го съкрушава с онова, което той вижда в себе си – нещо, което нямаше да види, ако не беше видял Господа *такъв какъвто Той Е*, а не такъв какъвто си Го е представял. Най-ужасната заблуда е да се заблуждаваш относно Бога. Може да е поетична, религиозна, изпълнена с благи намерения, естетически издържана и да поражда чудесни дела и човеколюбие, но тя е не по-малко (а може би дори повече) заблуда.

Как прочее Бог пречупва твърдоглавото ни инатене, че видиш ли Бог е повзвишен от Собственото си откровение? В разпъването на Месията Исус ни се удаде да ви

7 Глава – Еврейското виждане за човека

Холокостът бе осъществен от немците и ние ще пропуснем значението на този факт, ако не си спомним преклонението на Еврейството пред Германската цивилизация или иначе казано – преклонението пред “човека”. Ние имахме възвишено разбиране за човека и Бог ни остави да си изживеем тази фантазия за известно време, докато накрая не пожънахме плодовете ѝ. Толкова дълго може да живее човек с митове и измама! Лъжата може да е в услуга на много достойни цели, да има известни успехи и да е съпроводена с добри дела, като естествено за всичко това вие сте уважавания и почитан човек, който обаче живее в измама. Все пак, рано или късно, идва момент, когато самата действителност възстава срещу лъжата и се получава пробив. В такъв момент, колкото по-дълго сте служили на лъжата, толкова по-сурови и потресаващи са последствията. Един ден “всеобщото уважение” изчезва с гръм и трясък и изведнъж се оказваме способни на най-отвратителни постъпки.

Този урок е за всички ни. Това не е шега и с Бога не можем да се подиграваме. Говорим за Действителността, а в дъното на Действителността стои Бог – не такъв, какъвто на нас би ни се харесвал – опитомено божество, което да слуша *нашите* заповеди и да изпълнява *нашите* поръчки – но Бог, такъв какъвто Той Е. И както вече казахме, *този* Бог открива Себе Си най-съкровено, когато съди.

Суровите факти говорят, че в днешното просветено време, последователното унищожение на евреите в Европа не беше дело на някакъв първобитен народ, а на най-прославената в цялата история на човечеството цивилизация. Иронията се крие в това, че именно тази цивилизация беше идол за евреите и те я почитаха повече от всичко друго. Ние самите бяхме нейни покровители. Ние обичахме немската философия и музика, и цялата дълбочина и богатство на тази цивилизация с двехилядогодишна история ... но тя не ни спаси.

До идването на власт на Хитлер, Германия беше за нас върхът на цивилизацията. По това време, Библията вече отдавна не беше наш пътеводител. Никой или почти никой вече не очакваше идването на Месия в плът и кръв. Напротив, все по-разпространено беше виждането, че ще има един вид просветена Месианска епоха, подобна на онова, което германската цивилизация вече представляваше. Тази епоха трябваше да бъде достигната посредством просветеното себелюбие на

едни морални личности. Фактически, Германия се беше превърнала за мнозина “еманципирани” евреи в *сбъднатото* Месианско царство. Преклонението на евреите пред човека беше въплътено в германската цивилизация, всред която те живееха. Ето защо, и в това се крие върховната ирония, Бог е искал *именно* Германия да ни донесе унищожение ... чрез Холокост.

Да си немски евреин е било висша чест, за която е можело само да се мечтае. Дълго преди Втората Световна Война, когато полските евреи идвали, като имигранти в Германия, немските евреи гледали на тях отвисоко, защото били груби, недодялани и ортодоксално религиозни; имали дълги бради; идвали от селата (штетели) ¹ и гетата. За разлика от тях, немският евреин се считал за освободен духом човек – отражение на най-високите стандарти на германския рационализъм и цивилизация.

Немските евреи гледали на себе си, като на висша каста, дала значителен принос в развитието на тази цивилизация. Трите великана на дведесети век, оказали огромно влияние на съвременния свят – Карл Маркс, Зигмунд Фройд и Алберт Айнщайн, са били и тримата немскоговорящи евреи. Почитта, която повтарям, изпитвали немските евреи към обкръжаващата ги цивилизация била такава, че с времето тя се превърнала за тях в заместител на библейското очакване на Месия. По преценката на мнозина, ако можело, така да се каже, да се германизира света и всички да споделят философските, етични и морални качества, присъщи на рационалния германски ум, тогава светът би навлязъл в Месианската епоха. Споделяйки германския рационализъм, ние споделихме и неудобството, което изпитва рационалния ум, изправен пред свръхестествения Бог на Стария Завет. Затова и отрекохме всякаква възможност в днешно време Бог да се меси в човешките дела. Така сами лишихме себе си от действена и спасителна вяра, която да ни бъде опора в Холокоста.

Пострадахме от народа, който превъзнасяхме. Липсваше ни разбиране за вродения човешки грях. Затова и не предвидихме злото, на което е способен човек – нечовешко, дори животинско зло, сторено ни от самите онези, които бяха проекция на разбирането ни за възвишения човек. Германската цивилизация беше отражение на нашите възвишени и идеалистични идеи за нас самите – идеи, които подозирам, че въпреки незатихналата още трагедия, ние все още изповядваме! Ние сме народ предаден на себевъзхвала, себечеститене и самооценка. Това пронизва религиозния и културния ни живот. Толкова сме впечатляващи в собствените си очи, че сме заслепени за онази развала, която е присъща на човека, като Човек – една поквара, която надхвърля проблема за германската цивилизация. Иначе казано, трябва да разберем, какво представляват самите хора, а не цивилизацията. Това именно е урокът, който още не сме усвоили. Ние *все още* почитаме човека, дори и след най-уродливата му постъпка в нашето съвремие. Не желаем да разберем, че и ние сме наследници на същата тази развала, която властва, както всред германците, така и всред всички останали народи. За наше съжаление и срам, пряко волята ни, ние ще проявим същата извратеност в нашето поведение, като нация, ако не искаме да си я признаем, такава, каквато ни я описват Писанията на нашия Бог.

Чудовищното падение на човека, не се състои само в ужаса на последователното изтребване на цял народ. Като че ли това не беше достатъчно, но в своята

извратеност, човек употреби такива уродливи, отвратително низки изтезания и експерименти и стана обект на такова падение и унижение, каквито не можеше да си представим, че можем да очакваме от народ, почитан от всички останали за своята бляскава ерудираност. Холокостът задълго ще остане отворена рана, не само поради скръбта за шестте милиона избити евреи, но и заради смъртта на надеждата ни – Германия. Германската цивилизация, която хвалехме и почитахме, стана по ирония, не на съдбата, а на волята на Бога – инструмента на нашето унищожение! Ако решим, че това е случайно и не е преднамереното действие на Бога, все още не сме достигнали до разбирането, което Той иска да имаме. Досега не сме взели под внимание и не ни идва на ум, че Бог има пръст в това, прехвалената Германска цивилизация да се сгромоляса и да достигне до низостта на нацистките зверства. Това преобърна всичко, на което сме се надявали и то с каква бързина и ярост! Все едно, че Бог беше търпял и чакал, но нас изглежда нищо не е можело да ни трогне. Бяхме решили да превърнем света в свой собствен рай *независимо* от Него и това какво *Той* мисли за нас и за цялото човечество.

Възприемайки се, като модел и еталон за човечност, за нас е немислимо да повярваме, че ние сме извършили или сме способни да извършим грях или престъпление, което би могло евентуално да оправдае Холокоста. В действителност (може би с малки изключения) имаме ли ние, съвременните евреи, някаква реална представа за *греха*? Имам ли ние, като народ, съзнание за греха? И въобще у кого от съвременните хора има такова съзнание? Номиналните християни *се съгласяват* с “доктрината за греха”, но какво говори истинската им същност? Колко ли споделят тайно същата тази горделива, хуманистка теза, че: “Ние не сме чак толкова лоши!”? Но Божието мнение е:

“Сърцето е измамливо повече от всичко и е страшно болно; кой може да го познае?” (Еремия 17.9)

Ние евреите винаги сме разглеждали еврейския начин на живот, като превъзходящ в етично и морално отношение всичко останало. Но не ли карат последните събития в Израел, като нация и народ, да признаем окончателно провала си, не само като евреи, но и като *хора*? И действително не сме ли *просто хора*? Това е видно в собствените ни грешки и неудовлетвореност, в частност във вътрешните ни разделения на светски и религиозни евреи и в отношението ни към чужденците в Израел. Затваряме си очите пред насилието и дори оправдаваме мъченията, като отговор на все по-сложната ситуация – дяволски оплетена и неразрешима по друг начин. Това е върховна ирония и тя трябва да свърши с онова окончателно признание, което очаква Бог:

“Костите ни изсъхнаха и надеждата ни се изгуби; ние сме загинали.” (Езекиил 37.11).

Като народ, не сме правили такова признание през цялата си история до ден днешен, *въпреки* неописуемите си страдания през вековете. За евреина, да изгуби надеждата си означава да умре и това е последното нещо, което той ще направи. За жалост притежаваме несекваща вяра в нас самите и в способностите ни. Непоправими хуманисти и неугасващи оптимисти, все още не сме разбрали, че оптимизмът основан на човека е лъжлива надежда. Това е причината, поради

която безуспешно се опитваме да закрепим държавата си – лъжливата ни представа за нас самите и ... за Бога. Дори не можем да си представим съдбата, предначертана ни в Библията и тя трябва да се изпълни пряко волята ни. Божието Слово, Неговото име, Неговият завет, чест и обещания са поставени на карта, защото на Авраам бе казано, че от неговото потомство ще произлезе семе, което “ще благослови всичките племена на света” (Битие 12.3). Самоувереност и самонадеяност все така изпълват сърцата ни. Какво тогава трябва да стане, за да се сбъднат думите на Езекиил 37? Каквото и да е то, не трябва ли Бог да го изиска от нас?

¹ shtetl [shtetels/shtetlach] Етимология: Идиш *shtetl*, от късногермански *stetel*, умалително на *stat* – място, град, селище – Merriam-Webster online Dictionnary – (бел.прев.)

8 Глава – Божието виждане за човека

Бог много ясно и недвусмислено е казал какво мисли за човека. Действията Му съответстват на *Неговата* гледна точка.

“Бог надникна от небето над човешките чада, за да види, има ли някой разумен, който да търси Бога. Всеки един от тях се обърна надире; всички заедно се развратиха; няма кой да прави добро, няма ни един.” (Псалми 53.2-3).

“Ако би забелязвал беззаконията, Господи, то кой Господи, би могъл да устои?” (Псалми 130.3)

“... пред Тебе няма да се оправдае ни един жив човек.” (Псалми 143.2).

Забележителното е, че никой не е съгласен с Него! Сторили ли сме грях, който да ни е засегнал толкова дълбоко, че *наистина* да разберем неопикуемото падение на човека, съдейки по нас самите? За нас грехът не е ужасен, защото естеството на греха е да *замъгли* оценката ни за него. Грешната плът не винаги се проявява в изнасилване или да биеш жена си, или в убийство. Тя може да намери израз и в интелекта, посредством музиката, изкуството, бизнеса и постиженията на науката, и ние се отдаваме на тези аспекти на греховната плът. Бог обаче е на мнение, че “плътта” (или човешката природа) е изцяло негодна. Ако не се съгласим от все сърце с *това* основно виждане за човека, няма начин да бъдем Евреи в библейския смисъл на думата. Това че ние, евреите разглеждаме себе си, като най-надарените измежду хората, все пак, не променя факта, че и най-надареният човек си остава “само лъх” (Псалми 39.5).

Има толкова много себеизтъкване в нашия еврейски живот, подсилвано от постиженията и успехите ни! Още ли сме в плен на илюзията, че сме морални и достойни? Тази илюзия е лъжа. Но Бог ще ни помогне да разберем това – *“Наистина няма праведен човек на земята, който да струва добро и да не греши.”* (Еклезиаст 7.20). Ако не се съгласим с Бога и Словото Му, със сигурност ще трябва да разберем тия неща от горчив, собствен опит.

Какво трябва да стане, за да се съкрушим ние – “хората на Книгата” – и да се покорим на думите от Книгата, засягащи нашето състояние, колкото и да

противоречат те на нашата представа за нас самите? Можем да пазим най-превъзнесено самомнение за себе си, докато не срещнем такова изпитание на характера ни, което да не издържим. За повечето от нас евреите, животът е бил осигурен. Никога не сме имали случай да откраднем или да убием. Били сме предпазени от подобна нелицеприятна “необходимост” под покрива на сигурността, присъща на средната класа и нейната култура. Никога не можем да си представим, че сме способни на подобни неща и човек може цял живот да прекара с тая заблуда. Бог, обаче не гледа на нас благосклонно, само защото сме били предпазени по силата на обстоятелствата от това наистина да извършим тези неща. Бог съди по това, което е в сърцето. От тази гледна точка, в сърцето си, ние сме вече убийци. Нежеланието ни да се покорим на Божието Слово относно състоянието на човека, свидетелства за гордост, която от своя страна е коренът на всеки грях. Това е и причината за Неговите съдби над нас; гордостта прави наказанията неизбежни.

Иронията се състои в това, че именно защото ние *сме* грешници, не можем *да се видим*, като такива. В състояние ли сме да се възприемаме и оценяваме обективно? Прочее, ако ще има истинско откровение или разбиране за нашето състояние, като личности и като народи, то трябва да дойде отвъд нашата субективност, т.е. за да разберем нещо за себе си, трябва да започнем да мислим с категории, които са ни били непознати до днес. Нещо повече, това не са категориите, които грешният човек търси, намира или използва. Дори, когато ни ги предлагат с готовност и съчувствие, ние пак се противим.

За да разпознае човек себе си, като грешник, е нужно едно нещо: да се срещне с Бога *в качеството Му на БОГ* – в Неговото величие и могъщество, като Справедлив Съдия. Тази среща, считаме, че се състоя в пълна мяра при разпъването на Исус от Назарет и в Аушвиц – две места, които атеистичният ни ум отказва да обсъжда. Там и само там – в мрака на осъждението, човек получава откровение за своята грешна същност. В действителност, този мрак и това наказание са *следствие* от това, че човек е грешен. Атеистът клати глава – “Къде беше Бог в Аушвиц?”. Колкото и странно да е, истинската вяра се ражда там, където атеистът мисли, че тя умира!

Човешкото падение и греховност са толкова явни и всепроникващи, че лекарството за тях никога не е било поправително обучение, курсове за самоусъвършенстване, самодисциплина или каквато и да е друга дейност, която човек, бидейки самия той покварен, може да роди. Единственият изход е да станеш ново създание. Нещо трябва да се предприеме срещу греха, и все таки, човек е неспособен за това, защото каквото и да опита (например човеколюбие, добри дела), то е отражение на неговата греховност. Какво правим ние евреите днес? Какво е сега Йом Кипур (Денят на Изкуплението) без храм, без свещенство и без жертви? Молитва със съкрушено сърце или религиозна необходимост? Може ли рецитираната от книга молитва, колкото и искрена и приемлива да е тя в Божиите очи, да бъде цял за отвратителното ни състояние, от което Той отвръща лицето си? А като казахме искрена – може ли да е искрена молитвата на едно сърце, което все още не е било поразено от истината за себе си? И така, все в този порочен кръг се въртим – вроденият ни грях е станал толкова банален и маловажен, колкото и опитите ни да се справим с него.

Тогава Самият Бог прави нещо (на което човек е неспособен) с цел да утвърди Словото Си и да разкрие истината за бедстващото състояние на човека, състояние, което един праведен Бог не може да търпи. Той свидетелства:

“Не, ръката на Господа не се е скъсила, та да не може да спаси, нито ухото Му е оглушало, та да не може да чува; но вашите беззакония са ви отлъчили от Бога ви и вашите грехове са скрили лицето Му от вас, та не ще да чува” (Исаия 59.1-2).

Това разделение, ако се пренесе във вечността, довежда до непоправими душевни страдания.

Ако не повярваме на Божието Слово, че “грехът е много грешен”, тогава ще повярваме ли, ако видим какво поиска Бог, за да има прошка? Никога няма да разберем величието на греха самички, защото грехът има това качество да заблуждава и да не се нарича грях. Най-доброто описание на греха намираме в цената, която плати Бог за прощаването на греховете – “Холокостът” на Исус. Без това откровение хората са обречени преценката им за тях самите, никога да не съвпадне с Божията. Грехът се открива, като грях в присъдата, която тегне над него и това, което Бог въздава заради греха. Неговата присъда над греха се изпълни, когато Той го взе на себе си, изпращайки Своя собствен Син, като жертва за грях. Божията праведност се открива най-пълно в разпънатия Месия. Грехът е най-пълно разкрит, като греховен в разпънатия Месия. Най-дълбокото откровение за човешкото състояние е разпънатият Месия. Най-проникновеното свидетелство за милостта на Бога, който въздава за греха, е че самият Той пожела да изстрада наказанието за греха, като Бог, в Своето собствено разпятие.

Причината за нашата надутост и егоизъм, е че не сме видяли Бога, какъвто Е. Няма друг начин да поправим погрешната си преценка за човека (и Бога), освен като съзрем същността на Бога, в делата Му. В неговите дела ние виждаме Него. Най-голямото дело, което Той извърши, не беше ли да предаде Себе си на унижението на Кръста?

Какво става, когато откажем поуката от *това* дело? Или гледаме на разпъването на нашия Месия, като на историческа грешка? Или считаме, че той е бил неудобен политически за Римляните, които го разпъват? Постъпвайки така не губим ли най-големия дар на Бога спрямо хората – да разберат грешната си природа и цената на прощката? Отказът да разберем Божията наредба, колкото и ужасителна да е тя за нас, означава смърт. Когато Израел се скиташе из пустинята, спасението беше във вид на медна змия, която Моисей “тури на най-високата върлина; и когато змия ухапеше някого, *той, като погледнеше на медната змия, оставаше жив*” (Числа 21.4-9). Да отричаш реалността на Кръста или силата на Разпънатия там, е по ирония на съдбата “ревизионизъм” подобен на този, който днес отрича нацисткия Холокост!

Както вече казахме, причината Холокостът да ни свари неподготвени, беше преклонението ни пред германската цивилизация, която поставяше на пиедестал *човека, човешките мисли и човешките способности* да бъде етичен, морален, разумен и културен. Ако не се съгласим с Бога относно вродения в човека грях и низост, пронизващи цялата му същност – мнение ясно изказано на *едно*

единствено място, там където бе разпънат нашият Месия – тогава ще ни се наложи да четем за това *другаде* – в собственото си страдание. Отхвърлянето на това откровение до ден днешен ни обрича да превъзнасяме човека, което е сериозна заблуда. Считаме човека за праведен, защото не сме разбрали греха, който бе осъден при смъртта на собствения ни Месия.

“Той за нас направи грешен (Гръцки: Грях) Онзи, Който не е знаел грях, за да станем ние чрез Него праведни (Гръцки: Правда) пред Бога.” (2 Коринтяни 5.21).

Ако принизим Кръста до някакъв вид политическа смърт, пропускаме всичко, което Бог е желал да ни открие и оставаме без ориентир. Така, неотстъпно следваме заблудите си относно човека и нас самите и бавно, но сигурно се приближаваме до още по-страшен Холокост. (Вж. Еремия 30.7) ¹

¹ “Горко! защото велик е оня ден, подобен нему не е бивал; именно той е време на утеснението на Якова; но ще бъде избавен от него.” (Еремия 30.7)

9 Глава – Холокостът в контекста на историята на Израел

Писанията ни помагат да разберем концепцията за общия грях и вина. Бог не гледа, като нас и Той съди цялата нация, с която е сключил завет, като един народ. Ние евреите сме неразривно свързани с *нашата* нация. Нашият личен живот може да е безкрайно добродетелен, или поне може да си мислим така, но все пак Бог ни вижда съединени и споделящи съдбините на нашия собствен народ. Ето защо великите пророци, които *действително* са били праведни, викайки към Бога, са говорили така, все едно че споделят изцяло и се самоопределят с греховете на целия свой народ: “Съгрешихме. Постъпихме извратено.” (Данаил 9.5 и т.н.). Нашето модерно общество на индивидуалисти не се поддава на подобен род библейско възприятие на реалността, където много отделни личности се разглеждат, като едно цяло и страданията ни произтичат от това наше несъгласие.

Нужни са ни Божиите стандарти, за да разберем правилно и да добием вярна представа за евреина и за неговите беди, а Бог ни е дал нужното в заветните отношения сключени между Него и Израел. Ние, съвременните евреи, сме изгубили така нужното ни и жизненоважно разбиране за тези отношения. Едно доказателство за загубата на заветно самосъзнание е честотата на разводите. Всичко, което касае заветните неща е с небесен произход. Те не могат да се измислят от човека. Това, което трябва да се запитаме е дали божественият завет е все още в сила, що се отнася до наказанията и дали неговите условия са все така обвързващи. Кога той бива отменен и става недействителен и невалиден? Веднъж сключен, заветът е в сила, и ако не сме се облагодетелствали от ползите и благословенията, чрез съобразяване с неговите условия, дали попадаме под наказанията предвидени в случай на неспазване на завета? Липсата на благословение, библейски казано, е “проклятие”, т.е. проклинане, или произнасяне на злини, като следствие от неспазването на завета.

Фактът, че ние не познаваме заветните си задължения, не ни освобождава *от* тях. Нещо се е случило на Синай преди хиляди години и това ни касае нас днес. Било е

договорено нещо, което обвързва бъдещите поколения, дори и ние да не знаем за този договор. *Самото ни незнание е обвинение*. Ние сме все още обвързани с нещата, които са били договорени и разбрани. Всеки евреин е зависим от заветния договор, било то за благословение или проклятие, в зависимост от отношенията ни с Бога, защото нещо е било договорено между нашите деди и Бога. Във Второзаконие 29.14-15 четем

“И аз не правя тоя завет и тая клетва само с вас, но както с ония, които днес стоят тук с нас пред Господа нашия Бог, *така и с ония, които днес не са тук с нас*”.

Най-жалкото е, че не сме имали мъже, които да ни научат и да ни кажат това, като пастири, които да са достатъчно загрижени за душите ни.

Джон Брайт, в книгата си *Завети и Обещания*, пише:

“Второзаконие поставя самото съществуване на нацията под условията на завета. Няма никакви безусловни обещания! Дори обещанието за земята е придружено от предупреждение и заплаха. По един класически начин, Второзаконие се обръща към Израел, като че още не е влязъл в земята—все едно, че обещанието за земята, отдавна изпълнено, е все още на дневен ред и е обект на условия. Второзаконие се обръща към всяко поколение все едно, че стои със своите деди на Синай и се е обвързало лично с условията на Завета.

“Моисей повика целия Израел и им каза: Слушай, Израилю, повеленията и съдбите, които изказвам на всеослушание днес, за да ги научите и да внимавате да ги вършите. Господ нашият Бог направи завет с нас на Хорив. Тоя завет Господ не направи с бащите ни, но с нас, които всички сме живи тук днес.” (Второзаконие 5.1-3).

Потомците на Израел от всички поколения са обвързали себе си с условията на завета. Второзаконие ги призовава към абсолютно послушание на заветните повеления и ги предупреждава, че ако не ги изпълняват, всички обещани благословения ще бъдат отнети.”¹

Къде тогава намираме, дори и намек за това, че заветните условия са вече минало, и че Израел във всичките си поколения е освободен от техните изисквания? Не е ли очевидното отсъствие на благословения, белег за което са усилващото се безпокойство, напрежение и все по-голям страх в живота на евреина, знак за това, че Богът на тези заветни условия е все още Бог? Какво безочие от наша страна е, погледнато по този начин и имайки предвид двехилядогодишното ни изгнаничество – свидетелство за Божиите клетви, да мислим, че можем едностранно да завладеем отново Обещаната Земя без преди това да се съобразим с Бога от Синай и *Неговите* заветни изисквания. Библейското свидетелство, нашата трагична история в диаспората и днешното все по-отчайващо положение на държавата Израел, изглежда навеждат на мисълта, че подобен теологичен подход е все така истинен и жизнено значим.

Оставането в Обещаната Земя е обект на условие. И все пак това условие въобще не се взима под внимание, камо ли пък някой да се опита да го потвърди. Един пример за това е все по-влошаващото се отношение спрямо Палестинците.

Наравно с все по-ясно изразената от тях заплаха за нашето съществуване, като нация, това, което е било немислимо преди време става все по-обичайно. Спазването на етиката и морала, някога така свойствено на евреите, се превръща в рядкост, за да не кажем, че въобще изчезва. Да не се окажем в положението да говорим и да вършим неща, които разкриват, не някаква нова тенденция, а онова, което винаги е било наша историческа наклонност и характер? Ако подтискаме неевреите, как бихме могли да мислим, че имаме безусловно владение над Обещаната Земя? Не предизвикваме ли с действията си ново изгнание и гибел? В действителност, може да се окаже, че най-важният показател за спазването на завета ни с Бога е отношението към неевреите, живеещи в нашата Земя. Настоящото ни отношение към тях е може би най-уличаващото доказателство за продължаващо неспазване на завета. Но кога ли сме признавали и поправяли *предшните си* грешки? Ние, които имаме, още от времето на Моисей, изрично заявление за това как да се отнасяме към неевреите, които са сред нас, се оказваме, по ирония на съдбата, в положението да защитаваме от тях безопасността и самото съществуване на Държавата, като при това използваме методи, които са противоположни на Божиите изисквания. Да отричаме това или да се правим, *че Бог не е говорил*, означава да си навлечем проклятие, като пряко следствие от неспазването на условията на Завета – проклятие състоящо се в изгнание!

Причината да бъдем отхвърлени *тогава* не е ли в сила и *днес*? Спазваме ли сега завета с по-голяма ревност отколкото *тогава*? Не сме ли *днес* дотолкова светски и отхвърлящи Бога, че “завет” ни е също толкова чужда дума, колкото и думата “Бог”?

Нека да разгледаме конкретния текст в Левит 26:

1 Да не си правите идоли или кумири, нито да си издигате стълбове, нито да поставяте в земята си камък с изображения, за да му се кланяте: защото Аз съм Господ вашият Бог.

2 Съдбите Ми да пазите и светилището Ми да почитате. Аз съм Господ.

3 Ако ходите по повеленията Ми и пазите заповедите Ми и ги вършите,

4 тогава ще ви дам дъждовете на времето им, и земята ще даде плодовете си, и полските дървета ще дадат плода си.

5 Вършитбата ви ще трае до гроздобер и гроздоберът ще трае до сеитба; и ще ядете хляба си до насита и ще живеете безопасно в земята си.

6 Ще дам мир на земята и ще си лягате и никой няма да ви плаши; и ще изтребя лошите зверове от земята и нож няма да замине през земята ви.

7 Ще гоните неприятелите си и те ще падат пред вас от нож.

8 Петима от вас ще гонят стотина, а стотина от вас ще гонят десет хиляди; и неприятелите ви ще падат пред вас от нож.

9 Аз ще погледна благоприятно към вас, ще ви направя да нарастете, ще ви размножа и ще утвърдя завета Си с вас.

10 Ще ядете стари жита, да! ще извадите старите, за да наместите новите.

11 Още ще поставя скинията Си между вас; и душата Ми не ще се погнуса от вас.

12 Ще ходя между вас и ще съм вашият Бог и вие ще бъдете Мои люде.

13 Аз съм Господ вашият Бог, Който ви изведох из земята на египтяните, за да

не им робувате; и строших жеглата на ярема ви и ви направих да ходите изправени.

Тази велика глава започва с уверения за изключителни благословения, каквито на никой друг народ не са били обещани. Започвайки с благословения за плодовете на Земята и завършвайки с безопасен живот в нея, Божиите обещания са изобилни и се намират в пряка зависимост от съблюдаването на завета от страна на Израел: “Ако ходите по повеленията Ми и пазите заповедите Ми и ги вършите, *тогава ...*” Тези временни благословения се увенчават с обещанието за самото присъствие на Бога – “Още ще поставя скинията Си между вас; и душата Ми не ще се погнуси от вас. Ще ходя между вас и ще съм вашият Бог и вие ще бъдете Мои люде.”

След обещанията за добро идват и обещания за зло, назовавани “Възмездието за Завета”, в случай, че Божиите повеления и заповеди бъдат отхвърлени. Те включват по-голямата част от главата – стихове 14-46:

- 14 Но ако не Ме послушате и не извършите всичките тия заповеди,
15 и ако отхвърлите повеленията Ми, и ако душата ви се погнуси от съдбите Ми, та да не вършите всичките Ми заповеди, и нарушите завета Ми,
16 тогава ето какво Аз ще ви направя: ще изпраля върху вас ужас, охтика и треска, които ще развалят очите ви и ще стоят душата ви; и ще сеете семето си напразно, защото неприятелите ви ще го ядат.
17 Ще насоча лицето Си против вас, и ще бъдете избити пред неприятелите и; ония, които ви мразят, ще владеят над вас, и ще бягате, когато никой не ви гони.
18 И ако при всичко това не Ме послушате, тогава ще ви накажа седмкратно повече за греховете ви.
19 Ще строша гордата ви сила и ще направя небето ви, като желязо и земята ви, като мед.
20 Силата ви ще се издивява напразно, защото земята ви няма да дава плодовете си и дърветата на земята ви няма да дават плода си.
21 И ако ходите противно на Мене и не склоните да Ме слушате, ще наложа върху вас седмкратно повече язви според греховете ви.
22 Ще изпраля между вас диви зверове, които ще ви лишат от чадата ви, ще изтребят добитъка ви и ще ви направят да намалявате, та пътищата ви ще запустеят.
23 И ако от това не се поправите и не се обърнете към Мене, но ходите противно на Мене,
24 тогава ще ходя и Аз противно на вас и ще ви поразя, да! Аз, седмкратно поради греховете ви.
25 И ще докарам на вас нож, който ще извърши отмъщение за завета; и когато се съберете в градовете си, ще изпраля между вас мор; и ще бъдете предадени в ръката на неприятеля.
26 И когато ви строша подпорката от хляба, десет жени ще пекаат хляба ви в една пещ и ще ви върнат хляба с теглилка; и ще ядете, но няма да се насищате.
27 Но ако и след това не Ме послушате, а ходите противно на Мене,
28 то и Аз ще ходя противно на вас с ярост и ще ви накажа, да! Аз, седмкратно за греховете ви.
29 Ще ядете месата на синовете си и месата на дъщерите си ще ядете.
30 И ще разоря оброчищата ви, ще съборя кумирите ви, и трупите ви ще хвърля върху трупите на презрителните ви идоли; и душата Ми ще се погнуси*

от вас.

31 Ще обърна градовете ви на пустиня, и ще запустя светилищата ви и не ще да помириша дъха на благоуханните ви приноси .

32 Ще запустя и земята ви, тъй щото да се смеят за това неприятелите ви, които живеят в нея.

33 А вас ще разпръсна между народите и ще изтръгна нож след вас; и земята ви ще бъде пуста и градовете ви пустиня.

34 Тогава земята ще се радва на съботите си през всичкото време докато е пуста, и докато вие сте в земята на неприятелите си; тогава ще се успокои земята и ще се радва на съботите си.

35 През всичкото време, когато е запустяла, ще си почива, защото не си е почивала в дължимите от вас съботи, когато вие живеехте в нея.

36 И на останалите от вас ще вложа страх в сърцето им в земите на неприятелите им; шум от поклатен лист ще ги погне, и ще бягат, като бягащи от нож; и ще падат, когато никой не ги гони.

37 Ще падат един върху друг, като че ли пред нож, когато никой не ги гони; и ще бъдете безсилни да устоите пред неприятелите си.

38 Ще погинете между народите; и земята на неприятелите ви ще ви пояде.

39 Останалите от вас ще се стоят за беззаконията си в земите на неприятелите си; а още за беззаконията на бащите си ще се стоят заедно с тях.

Не свидетелства ли трагичната история на нашия народ, та чак до наши дни, за Божията вярност към Своите думи? “Ужасът”, който е “предвиден”, опустошените градове, запустението, победата на враговете и тяхното властване над нас, разпръсването между народите, “небето ви, като желязо и земята ви, като мед” и всичко това “поради греховете ви.” Както казва С.Х. Келог в станалия класика коментар към книга Левит, всички тези страшни съдби преобръщат “и дори заличават всички благословения.” По-нататък той проникателно коментира, че принципите, изложени в страшните заплахи на Бога, все още действат:

“Мисълта, която пронизва всички тези изобличения и определя формата, която те приемат е именно тази: *че съдбите следващи всяко ново ожесточение и неразкаяние от страна на Израел ще бъдат белязани от нарастваща суровост и думата “седмократно”, свързана със священното число “седем”, ни навежда на това, че отмъщението ще е “отмъщение за завета” (ст.25), а също и ужасната методичност и щателност, с които предвещаните Божии съдби ще сполетят Израел, в случай, че упорството му не се сломи” (стр.535, подчертаното мое).*”

Категоричността на тези думи от Библията кара човек да се замисли, защо те не са станали основен принцип за обяснението на всички беди на евреите – минали, настоящи и бъдещи. Защо сме престанали да му обръщаме внимание? Келог казва: “С пълно право бихме могли да кажем, че имаме точно описание на историята на еврейския народ, от дните на Моисей до днес, ако четем тази глава, като точен превод от езика на предсказанието на езика на историята” (стр.538). От пленяването и разпръсването на Северното Царство през 721 Пр.Хр. до падането на Ерусалим през 586 Пр.Хр., бедите на Израел са били изпълнение на божиите думи. Келог продължава: “Ужасите, за които така печално свидетелства Плачът на Еремия, не са нищо друго освен исторически сбъдналите се думи на 26 глава на книга Левит... Когато отстъпничествата се повтаряли и наказанията следвали

едно след друго.” Всичко това, разбира се, Келог го е писал много преди Холокоста през XX век. Ако вземем предвид факта, че световното Еврейство не дава признаци да съжалява за нещо, има ли причина, поради която ние с вас днес да не попаднем също под проклятието на завета? Самият факт, че при подобно предположение, сме склонни по-скоро да негодуваме, отколкото да имаме угризения, е може би доказателство за това, че не сме се променили! Ако сме се объркали, Бог би могъл бързо да поправи гледната точка на световното Еврейство, ако ние поне *започнем* да мислим върху възможността *всичко* написано в завета, както благословенията така и проклятията, да е все още в сила?

Пряката връзка, която съществува между размерите на най-голямата трагедия за Израел (унищожението му, като нация) и “гнева” на Бога, старателно описан в Левит 26 глава, “не може да се обясни адекватно”, казва Келог, “като наречем това – удачно предположение или пък случайно съвпадение” (стр.540). Освен това, за да не се поддадем на изкушението, че тези Божии съдби са изцяло в миналото, Келог пророчески добавя, че дори и те “несъмнено да са се сбъднали, отчасти, в дните на Вавилонския плен и последвалото го завръщане, *те [все пак] ще имат едно още по-точно, пълно и впечатляващо изпълнение през [бъдещите] векове*”, което, по времето, когато Келог пише това е включвало и XX век! (стр.543, курсивът мой)

И все пак, с какво да си обясним оцеляването на този народ, въпреки историческите му перипетии?

40 Но ако изповядат беззаконието си и беззаконието на бащите си в престъплението, което са извършили против Мене, и още, че са ходили противно на Мене,

41 и че Аз ходих противно на тях и ги отведох в земята на неприятелите им, - ако тогава се смири езическото (необрязаното) им сърце, и приемат наказанието на беззаконието си,

42 тогава ще си спомня завета Си с Якова; още завета Си с Исаака и завета Си с Авраама ще спомня; ще спомня и земята.

43 И земята, като ще бъде напусната от тях, ще се радва на съботите си, както стои пуста без тях; и те ще приемат наказанието за беззаконието си, за гдето отхвърлиха съдбите Ми и за гдето душата им се отврати от повеленията Ми.

44 Но и така, както са в земята на неприятелите си, няма да ги отхърля, нито ще се отвратя от тях до там щото да ги изтребя и да наруша завета Си с тях; защото Аз съм Господ техен Бог;

45 но заради тях ще си спомня завета, който направих с праотците им, които съм извел из Египетската земя пред очите на народите, за да бъде техен Бог Аз съм Иеова.

46 Тия са повеленията, съдбите, и законите, които Господ направи между Себе Си и израилтяните, чрез Моисея, на Синайската планина

Колкото и да се хвалим с оцеляването си и древността си, като народ, считайки го за наше постижение и заслуга, тези стихове ясно обясняват, че заслугата за това следва изцяло да се припише на Божията милост. Келог с право отбелязва (стр.542):

“Продължаващото съществуване на този народ и до наши дни, запазването на неговите народностни особености в продължение на хиляди години, въпреки разпръсване и робство, си остава несравним с нищо феномен - напълно необясним, ако не приемем, че Бог е имал замисъл и че самият Той се е намесвал, за да опази Израел. Защото къде другаде ще намерите народ, който е преживял подобни беди и не е погинал?”

Великите условия “ако” и “тогава”, отнасящи се до бъдещето на евреите, се намират в стих 40 на разглеждания от нас текст: “Но ако изповядат беззаконието си и беззаконието на бащите си в престъплението, което са извършили против Мене ... *ако* се смири езическото (необязаното) им сърце и приемат наказанието на беззаконието си, *тогава* ще си спомня завета Си с Якова; още завета Си с Исаака и завета Си с Авраама ще си спомня; *ще си спомня и земята.*”

И така, нещо все още предстои – великото “ако”, казано за онова смирено сърце, което “*приема* наказанието на беззаконието си”. Частичното връщане от Вавилонския плен и най-вече това, което представлява днешната държава Израел, по никакъв начин не би могло да се каже, че изпълнява това пророчество. Именно с надеждата за неговото изпълнение, което самият Бог очаква, се пише тази скромна книга. Защото:

“След онези далечни дни, Израел отново забрави за Бога и извърши своя най-голям грях, като отхвърли и разпъна обещания му Месия; затова и отново, в съгласие със заплахата от първата част на тази глава, те бяха изгонени от земята и разпръснати сред народите, а земята отново, за векове наред е оставена да пустее.” (Келог, стр.546).

Вярно е, че това е било писано преди раждането на Държавата Израел през 1948. И все пак, не бива да считаме днешният Израел за изпълнение на горе-цитираното “*Ще си спомня и земята*”. Тези думи все още очакват онова “тогава”, когато ще изповядаме нашите престъпления. Най-вероятно е, и за това вече споменах, съгласно Божия план, ние да сме в земята си, единствено като прелюдия към още едно разпръскване и опустошение, обусловено от думите на книга Левит. И какво друго бихме могли да очакваме, като се има предвид, че не поискахме да разгледаме Холокоста, като “наказание [т.е. съд] за нашите беззакония” (стих 41 по-горе). Прочее, нацистският Холокост отправя най-дълбок призив към нас: да разгледаме своето минало, като ключ към нашето бъдеще. Да се отвърнем от този факт, като от грешка на историята или машинация на отделни злонамерени хора, вместо да го разгледаме, като обещаният от Бога съд за нашите престъпления и неизповяданите беззакония на нашите бащи, означава да си навлечем още по-големи бедствия — “седмкратно” по-лоши! (Вж. Левит 26.18 по-горе.) Самият факт, че не познаваме тези и други подобни текстове от Библията, а и самата Библия, е свидетелство за отстъпничеството, в което все още живеем и за което все още сме отговорни.

Както вече видяхме в Левит 26 глава, Бог казва, че когато признаем греховете на нашите деди, като наши собствени и че наказанията, които сме преживяли са били изцяло справедливи и заслужени, *тогава* Той ще се върне и ще си спомни Своя завет с нас. Греховете на дедите ни са наши собствени *до деня*, в който не се отделим от тях посредством един искрен, сърдечен повик:

“Останалите от вас ще се стоят за беззаконията си в земите на неприятелите си; а още за беззаконията на бащите си ще се стоят заедно с тях; Но ако изповядат беззаконието си и беззаконието на бащите си в престъплението, което са извършили против Мене и още, че са ходили противно на Мене и че Аз ходих противно на тях и ги отведох в земята на неприятелите им - ако тогава се смири езическото (необрязаното) им сърце и приемат наказанието на беззаконието си, тогава ще си спомня завета Си с Якова; още завета Си с Исаака и завета Си с Авраама ще си спомня; ще си спомня и земята.” (Левит 26.39-42).

Тези думи още не са получили историческото си изпълнение. Това, което трябва да се запечати в нашето Еврейско съзнание е, че хиляди години след дадени събития, ние си оставаме свързани с нашия народ и с неговите грехове. Фактът, че не сме се отказали публично, не сме се отделили от техния грях и не сме признали нашия собствен, означава, че ние все още сме *в него*, и следователно изпитваме на себе си *неговите* последствия. Мълчанието ни работи срещу нас.

¹ Bright, John, *Covenants and Promises*, Westminster Press, 1976, pp.131-133.

² Kellogg, S.H., *Studies in Leviticus*, Grand Rapids, Kregel, 1991, pp.529-549. Първо издание, Ню Йорк, 1891.

Писанията ни помагат да разберем концепцията за общия грях и вина. Бог не гледа, като нас и Той съди цялата нация, с която е сключил завет, като един народ. Ние евреите сме неразривно свързани с *нашата* нация. Нашият личен живот може да е безкрайно добродетелен, или поне може да си мислим така, но все пак Бог ни вижда съединени и споделящи съдбините на нашия собствен народ. Ето защо великите пророци, които *действително* са били праведни, викайки към Бога, са говорили така, все едно че споделят изцяло и се самоопределят с греховете на целия свой народ: “Съгрешихме. Постъпихме извратено.” (Данаил 9.5 и т.н.). Нашето модерно общество на индивидуалисти не се поддава на подобен род библейско възприятие на реалността, където много отделни личности се разглеждат, като едно цяло и страданията ни произтичат от това наше несъгласие.

Нужни са ни Божиите стандарти, за да разберем правилно и да добием вярна представа за евреина и за неговите беди, а Бог ни е дал нужното в заветните отношения сключени между Него и Израел. Ние, съвременните евреи, сме изгубили така нужното ни и жизненоважно разбиране за тези отношения. Едно доказателство за загубата на заветно самосъзнание е честотата на разводите. Всичко, което касае заветните неща е с небесен произход. Те не могат да се измислят от човека. Това, което трябва да се запитаме е дали божественият завет е все още в сила, що се отнася до наказанията и дали неговите условия са все така обвързващи. Кога той бива отменен и става недействителен и невалиден? Веднъж сключен, заветът е в сила, и ако не сме се облагодетелствали от ползите и благословенията, чрез съобразяване с неговите условия, дали попадаме под наказанията предвидени в случай на неспазване на завета? Липсата на благословение, библейски казано, е “проклятие”, т.е. проклинане, или произнасяне на злини, като следствие от неспазването на завета.

Фактът, че ние не познаваме заветните си задължения, не ни освобождава *от* тях. Нещо се е случило на Синай преди хиляди години и това ни касае нас днес. Било е договорено нещо, което обвързва бъдещите поколения, дори и ние да не знаем за този договор. *Самото ни незнание е обвинение*. Ние сме все още обвързани с нещата, които са били договорени и разбрани. Всеки евреин е зависим от заветния договор, било то за благословение или проклетие, в зависимост от отношенията ни с Бога, защото нещо е било договорено между нашите деди и Бога. Във Второзаконие 29.14-15 четем

“И аз не правя тоя завет и тая клетва само с вас, но както с ония, които днес стоят тук с нас пред Господа нашия Бог, *така и с ония, които днес не са тук с нас*”.

Най-жалкото е, че не сме имали мъже, които да ни научат и да ни кажат това, като пастири, които да са достатъчно загрижени за душите ни.

Джон Брайт, в книгата си *Завети и Обещания*, пише:

“Второзаконие поставя самото съществуване на нацията под условията на завета. Няма никакви безусловни обещания! Дори обещанието за земята е придружено от предупреждение и заплаха. По един класически начин, Второзаконие се обръща към Израел, като че още не е влязъл в земята—все едно, че обещанието за земята, отдавна изпълнено, е все още на дневен ред и е обект на условия. Второзаконие се обръща към всяко поколение все едно, че стои със своите деди на Синай и се е обвързало лично с условията на Завета.

“Моисей повика целия Израил и им каза: Слушай, Израилю, повеленията и съдбите, които изказвам на всеослушание днес, за да ги научите и да внимавате да ги вършите. Господ нашият Бог направи завет с нас на Хорив. Тоя завет Господ не направи с бащите ни, но с нас, които всички сме живи тук днес.” (Второзаконие 5.1-3).

Потомците на Израел от всички поколения са обвързали себе си с условията на завета. Второзаконие ги призовава към абсолютно послушание на заветните повеления и ги предупреждава, че ако не ги изпълняват, всички обещани благословения ще бъдат отнети.”¹

Къде тогава намираме, дори и намек за това, че заветните условия са вече минало, и че Израел във всичките си поколения е освободен от техните изисквания? Не е ли очевидното отсъствие на благословения, белег за което са усилващото се безпокойство, напрежение и все по-голям страх в живота на евреина, знак за това, че Богът на тези заветни условия е все още Бог? Какво безочие от наша страна е, погледнато по този начин и имайки предвид двехилядогодишното ни изгнаничество – свидетелство за Божиите клетви, да мислим, че можем едностранно да завладеем отново Обещаната Земя без преди това да се съобразим с Бога от Синай и *Неговите* заветни изисквания. Библейското свидетелство, нашата трагична история в диаспората и днешното все по-отчайващо положение на държавата Израел, изглежда навеждат на мисълта, че подобен теологичен подход е все така истинен и жизнено значим.

Оставането в Обещаната Земя е обект на условие. И все пак това условие въобще не се взима под внимание, камо ли пък някой да се опита да го потвърди. Един пример за това е все по-влошаващото се отношение спрямо Палестинците. Наравно с все по-ясно изразената от тях заплаха за нашето съществуване, като нация, това, което е било немислимо преди време става все по-обичайно. Спазването на етиката и морала, някога така свойствено на евреите, се превръща в рядкост, за да не кажем, че въобще изчезва. Да не се окажем в положението да говорим и да вършим неща, които разкриват, не някаква нова тенденция, а онова, което винаги е било наша историческа наклонност и характер? Ако подтискаме неевреите, как бихме могли да мислим, че имаме безусловно владение над Обещаната Земя? Не предизвикваме ли с действията си ново изгнание и гибел? В действителност, може да се окаже, че най-важният показател за спазването на завета ни с Бога е отношението към неевреите, живеещи в нашата Земя. Настоящото ни отношение към тях е може би най-уличаващото доказателство за продължаващо неспазване на завета. Но кога ли сме признавали и поправяли *предшните си* грешки? Ние, които имаме, още от времето на Моисей, изрично заявление за това как да се отнасяме към неевреите, които са сред нас, се оказваме, по ирония на съдбата, в положението да защитаваме от тях безопасността и самото съществуване на Държавата, като при това използваме методи, които са противоположни на Божиите изисквания. Да отричаме това или да се правим, *че Бог не е говорил*, означава да си навлечем проклятие, като пряко следствие от неспазването на условията на Завета – проклятие състоящо се в изгнание!

Причината да бъдем отхвърлени *тогава* не е ли в сила и *днес*? Спазваме ли сега завета с по-голяма ревност отколкото *тогава*? Не сме ли *днес* дотолкова светски и отхвърлящи Бога, че “завет” ни е също толкова чужда дума, колкото и думата “Бог”?

Нека да разгледаме конкретния текст в Левит 26:

1 Да не си правите идоли или кумири, нито да си издигате стълбове, нито да поставяте в земята си камък с изображения, за да му се кланяте: защото аз съм Господ вашият Бог.

2 Съдбите Ми да пазите и светилището Ми да почитате. аз съм Господ.

3 Ако ходите по повеленията Ми и пазите заповедите Ми и ги вършите,

4 тогава ще ви дам дъждовете на времето им, и земята ще даде плодовете си, и полските дървета ще дадат плода си.

5 Вършитбата ви ще трае до гроздобер и гроздоберът ще трае до сеитба; и ще ядете хляба си до насита и ще живеете безопасно в земята си.

6 Ще дам мир на земята и ще си лягате и никой няма да ви плаши; и ще изстребя лошите зверове от земята и нож няма да замине през земята ви.

7 Ще гоните неприятелите си и те ще падат пред вас от нож.

8 Петима от вас ще гонят стотина, а стотина от вас ще гонят десет хиляди; и неприятелите ви ще падат пред вас от нож.

9 аз ще погледна благоприятно към вас, ще ви направя да нарастете, ще ви размножа и ще утвърдя завета Си с вас.

10 Ще ядете стари жита, да! ще извадите старите, за да наместите новите.

11 Още ще поставя скинията Си между вас; и душата Ми не ще се погнуса от вас.

*12 Ще ходя между вас и ще съм вашият Бог и вие ще бъдете Мои люде.
13 Аз съм Господ вашият Бог, Който ви изведох из земята на египтяните, за да не им робувате; и строших жеглата на ярема ви и ви направих да ходите изправени.*

Тази велика глава започва с уверения за изключителни благословения, каквито на никой друг народ не са били обещани. Започвайки с благословения за плодовете на Земята и завършвайки с безопасен живот в нея, Божиите обещания са изобилни и се намират в пряка зависимост от съблюдаването на завета от страна на Израел: “Ако ходите по повеленията Ми и пазите заповедите Ми и ги вършите, *тогава ...*” Тези временни благословения се увенчават с обещанието за самото присъствие на Бога – “Още ще поставя скинията Си между вас; и душата Ми не ще се погнуси от вас. Ще ходя между вас и ще съм вашият Бог и вие ще бъдете Мои люде.”

След обещанията за добро идват и обещания за зло, назовавани “Възмездието за Завета”, в случай, че Божиите повеления и заповеди бъдат отхвърлени. Те включват по-голямата част от главата – стихове 14-46:

*14 Но ако не Ме послушате и не извършите всичките тия заповеди,
15 и ако отхвърлите повеленията Ми, и ако душата ви се погнуси от съдбите Ми, та да не вършите всичките Ми заповеди, и нарушите завета Ми,
16 тогава ето какво Аз ще ви направя: ще изпратя върху вас ужас, охтика и треска, които ще развалят очите ви и ще стоят душата ви; и ще сеете семето си напразно, защото неприятелите ви ще го ядат.
17 Ще насоча лицето Си против вас, и ще бъдете избити пред неприятелите и; ония, които ви мразят, ще владеят над вас, и ще бягате, когато никой не ви гони.
18 И ако при всичко това не Ме послушате, тогава ще ви накажа седмкратно повече за греховете ви.
19 Ще строша гордата ви сила и ще направя небето ви, като желязо и земята ви, като мед.
20 Силата ви ще се изживява напразно, защото земята ви няма да дава плодовете си и дърветата на земята ви няма да дават плода си.
21 И ако ходите противно на Мене и не склоните да Ме слушате, ще наложа върху вас седмкратно повече язви според греховете ви.
22 Ще изпратя между вас диви зверове, които ще ви лишат от чадата ви, ще изтребят добитъка ви и ще ви направят да намалявате, та пътищата ви ще запустеят.
23 И ако от това не се поправите и не се обърнете към Мене, но ходите противно на Мене,
24 тогава ще ходя и Аз противно на вас и ще ви поразя, да! Аз, седмкратно поради греховете ви.
25 И ще докарам на вас нож, който ще извърши отмъщение за завета; и когато се съберете в градовете си, ще изпратя между вас мор; и ще бъдете предадени в ръката на неприятеля.
26 И когато ви строша подпорката от хляба, десет жени ще пекаат хляба ви в една пец и ще ви върнат хляба с теглилка; и ще ядете, но няма да се насищате.
27 Но ако и след това не Ме послушате, а ходите противно на Мене,
28 то и Аз ще ходя противно на вас с ярост и ще ви накажа, да! Аз, седмкратно за греховете ви.
29 Ще ядете месата на синовете си и месата на дъщерите си ще ядете.*

30 И ще разоря оброчищата ви, ще съборя кумирите ви, и трупове ви ще хвърля върху трупове на презрителните ви идоли; и душата Ми ще се погнуси от вас.

31 Ще обърна градовете ви на пустиня, и ще запустя светилищата ви и не ще да помириша дъха на благоуханните ви приноси .

32 Ще запустя и земята ви, тъй щото да се смеят за това неприятелите ви, които живеят в нея.

33 А вас ще разпръсна между народите и ще изтръгна нож след вас; и земята ви ще бъде пуста и градовете ви пустиня.

34 Тогава земята ще се радва на съботите си през всичкото време докато е пуста, и докато вие сте в земята на неприятелите си; тогава ще се успокои земята и ще се радва на съботите си.

35 През всичкото време, когато е запустяла, ще си почива, защото не си е почивала в дължимите от вас съботи, когато вие живеехте в нея.

36 И на останалите от вас ще вложат страх в сърцето им в земите на неприятелите им; шум от поклатен лист ще ги погне, и ще бягат, като бягащи от нож; и ще падат, когато никой не ги гони.

37 Ще падат един върху друг, като че ли пред нож, когато никой не ги гони; и ще бъдете безсилни да устоите пред неприятелите си.

38 Ще погинете между народите; и земята на неприятелите ви ще ви пояде.

39 Останалите от вас ще се стоят за беззаконията си в земите на неприятелите си; а още за беззаконията на бащите си ще се стоят заедно с тях.

Не свидетелства ли трагичната история на нашия народ, та чак до наши дни, за Божията ярност към Своите думи? “Ужасът”, който е “предвиден”, опустошените градове, запустението, победата на враговете и тяхното властване над нас, разпръсването между народите, “небето ви, като желязо и земята ви, като мед” и всичко това “поради греховете ви.” Както казва С.Х. Келог в станалия класика коментар към книга Левит, всички тези страшни съдби преобръщат “и дори заличават всички благословения.” По-нататък той проникателно коментира, че принципите, изложени в страшните заплахи на Бога, все още действат:

“Мисълта, която пронизва всички тези изобличения и определя формата, която те приемат е именно тази: *че съдбите следващи всяко ново ожесточение и неразкаяние от страна на Израел* ще бъдат белязани от нарастваща суровост и думата “седмкратно”, свързана със свещенното число “седем”, ни навежда на това, че отмъщението ще е “отмъщение за завета” (ст.25), а също и ужасната методичност и щателност, с които предвещаните Божии съдби ще сполетят Израел, в случай, че упорството му не се сломи” (стр.535, подчертаното мое).I

Категоричността на тези думи от Библията кара човек да се замисли, защо те не са станали основен принцип за обяснението на всички беди на евреите – минали, настоящи и бъдещи. Защо сме престанали да му обръщаме внимание? Келог казва: “С пълно право бихме могли да кажем, че имаме точно описание на историята на еврейския народ, от дните на Моисей до днес, ако четем тази глава, като точен превод от езика на предсказанието на езика на историята” (стр.538). От пленяването и разпръсването на Северното Царство през 721 Пр.Хр. до падането на Ерусалим през 586 Пр.Хр., бедите на Израел са били изпълнение на Божиите думи. Келог продължава: “Ужасите, за които така печално свидетелства Плачът

на Еремия, не са нищо друго освен исторически сбъдналите се думи на 26 глава на книга Левит... Когато отстъпничествата се повтаряли и наказанията следвали едно след друго.” Всичко това, разбира се, Келог го е писал много преди Холокоста през XX век. Ако вземем предвид факта, че световното Еврейство не дава признаци да съжалява за нещо, има ли причина, поради която ние с вас днес да не попаднем също под проклятието на завета? Самият факт, че при подобно предположение, сме склонни по-скоро да негодуваме, отколкото да имаме угризения, е може би доказателство за това, че не сме се променили! Ако сме се объркали, Бог би могъл бързо да поправи гледната точка на световното Еврейство, ако ние поне *започнем* да мислим върху възможността *всичко* написано в завета, както благословенията така и проклятията, да е все още в сила?

Пряката връзка, която съществува между размерите на най-голямата трагедия за Израел (унищожението му, като нация) и “гнева” на Бога, старателно описан в Левит 26 глава, “не може да се обясни адекватно”, казва Келог, “като наречем това – удачно предположение или пък случайно съвпадение” (стр.540). Освен това, за да не се поддадем на изкушението, че тези Божии съдби са изцяло в миналото, Келог пророчески добавя, че дори и те “несъмнено да са се сбъднали, отчасти, в дните на Вавилонския плен и последвалото го завръщане, *те [все пак] ще имат едно още по-точно, пълно и впечатляващо изпълнение през [бъдещите] векове*”, което, по времето, когато Келог пише това е включвало и XX век! (стр.543, курсивът мой)

И все пак, с какво да си обясним оцеляването на този народ, въпреки историческите му перипетии?

40 Но ако изповядат беззаконието си и беззаконието на бащите си в престъплението, което са извършили против Мене, и още, че са ходили противно на Мене,

41 и че Аз ходих противно на тях и ги отведох в земята на неприятелите им, - ако тогава се смири езическото (необрязаното) им сърце, и приемат наказанието на беззаконието си,

42 тогава ще си спомня завета Си с Якова; още завета Си с Исаака и завета Си с Авраама ще спомня; ще спомня и земята.

43 И земята, като ще бъде напусната от тях, ще се радва на съботите си, както стои пуста без тях; и те ще приемат наказанието за беззаконието си, за гдето отхвърлиха съдбите Ми и за гдето душата им се отврати от повеленията Ми.

44 Но и така, както са в земята на неприятелите си, няма да ги отхвърля, нито ще се отвратя от тях до там щото да ги изтребя и да наруша завета Си с тях; защото Аз съм Господ техен Бог;

45 но заради тях ще си спомня завета, който направих с праотците им, които съм извел из Египетската земя пред очите на народите, за да бъде техен Бог Аз съм Иеова.

46 Тия са повеленията, съдбите, и законите, които Господ направи между Себе Си и израилтяните, чрез Моисея, на Синайската планина

Колкото и да се хвалим с оцеляването си и древността си, като народ, считайки го за наше постижение и заслуга, тези стихове ясно обясняват, че заслугата за това

следва изцяло да се припише на Божията милост. Келог с право отбелязва (стр.542):

“Продължаващото съществуване на този народ и до наши дни, запазването на неговите народностни особености в продължение на хиляди години, въпреки разпръсване и робство, си остава несравним с нищо феномен - напълно необясним, ако не приемем, че Бог е имал замисъл и че самият Той се е намесвал, за да опази Израел. Защото къде другаде ще намерите народ, който е преживял подобни беди и не е погинал?”

Великите условия “ако” и “тогава”, отнасящи се до бъдещето на евреите, се намират в стих 40 на разглеждания от нас текст: “Но ако изповядат беззаконието си и беззаконието на бащите си в престъплението, което са извършили против Мене ... *ако* се смири езическото (необязаното) им сърце и приемат наказанието на беззаконието си, *тогава* ще си спомня завета Си с Якова; още завета Си с Исаака и завета Си с Авраама ще си спомня; *ще си спомня и земята.*”

И така, нещо все още предстои – великото “ако”, казано за онова смирено сърце, което “*приема* наказанието на беззаконието си”. Частичното връщане от Вавилонския плен и най-вече това, което представлява днешната държава Израел, по никакъв начин не би могло да се каже, че изпълнява това пророчество. Именно с надеждата за неговото изпълнение, което самият Бог очаква, се пише тази скромна книга. Защото:

“След онези далечни дни, Израел отново забрави за Бога и извърши своя най-голям грях, като отхвърли и разпъна обещания му Месия; затова и отново, в съгласие със заплахата от първата част на тази глава, те бяха изгонени от земята и разпръснати сред народите, а земята отново, за векове наред е оставена да пустее.” (Келог, стр.546).

Вярно е, че това е било писано преди раждането на Държавата Израел през 1948. И все пак, не бива да считаме днешният Израел за изпълнение на горе-цитираното “*Ще си спомня и земята*”. Тези думи все още очакват онова “тогава”, когато ще изповядаме нашите престъпления. Най-вероятно е, и за това вече споменах, съгласно Божия план, ние да сме в земята си, единствено като прелюдия към още едно разпръскване и опустошение, обусловено от думите на книга Левит. И какво друго бихме могли да очакваме, като се има предвид, че не поискахме да разгледаме Холокоста, като “наказание [т.е. съд] за нашите беззакония” (стих 41 по-горе). Прочее, нацисткия Холокост отправя най-дълбок призив към нас: да разгледаме своето минало, като ключ към нашето бъдеще. Да се отвърнем от този факт, като от грешка на историята или машинация на отделни злонамерени хора, вместо да го разгледаме, като обещаният от Бога съд за нашите престъпления и неизповяданите беззакония на нашите бащи, означава да си навлечем още по-големи бедствия —“седмкратно” по-лоши! (Вж. Левит 26.18 по-горе.) Самият факт, че не познаваме тези и други подобни текстове от Библията, а и самата Библия, е свидетелство за отстъпничеството, в което все още живеем и за което все още сме отговорни.

Както вече видяхме в Левит 26 глава, Бог казва, че когато признаем греховете на нашите деди, като наши собствени и че наказанията, които сме преживяли са били

изцяло справедливи и заслужени, *тогава* Той ще се върне и ще си спомни Своя завет с нас. Греховете на деците ни са наши собствени *до деня*, в който не се отделим от тях посредством един искрен, сърдечен повик:

“Останалите от вас ще се стоят за беззаконията си в земите на неприятелите си; а още за беззаконията на бащите си ще се стоят заедно с тях; Но ако изповядат беззаконието си и беззаконието на бащите си в престъплението, което са извършили против Мене и още, че са ходили противно на Мене и че Аз ходих противно на тях и ги отведох в земята на неприятелите им - ако тогава се смири езическото (необрязаното) им сърце и приемат наказанието на беззаконието си, тогава ще си спомня завета Си с Якова; още завета Си с Исаака и завета Си с Авраама ще си спомня; ще си спомня и земята.” (Левит 26.39-42).

Тези думи още не са получили историческото си изпълнение. Това, което трябва да се запечати в нашето Еврейско съзнание е, че хиляди години *след* дадени събития, ние си оставаме свързани с нашия народ и с неговите грехове. Фактът, че не сме се отказали публично, не сме се отделили от техния грях и не сме признали нашия собствен, означава, че ние все още сме *в него*, и следователно изпитваме на себе си *неговите* последствия. Мълчанието ни работи срещу нас.

¹ Bright, John, *Covenants and Promises*, Westminster Press, 1976, pp.131-133.

² Kellogg, S.H., *Studies in Leviticus*, Grand Rapids, Kregel, 1991, pp.529-549. Първо издание, Ню Йорк, 1891.

10 Глава – Виновност за грях

Две присъщи нам, като евреи, характеристики са липсата на знание за вечността и недостатъчното разбиране на миналото. И преди и сега изглежда не разбираме миналото си. Самият факт, че сме били родени в Бруклин, Полша или Берлин е знак за нашия позор и изгнанието от земята ни, поради нашите грехове. Нито сме разглеждали, нито пък сега разглеждаме миналото си, като *изгнание*. Толкова често сме се сдобивали с успех там, където сме се скитали, че така и не сме стигнали до разбиране за нашето минало, нито пък сме съжалявали за него.

Мисленето ни е мислене на завършени индивидуалисти, всеки от които казва: “Аз отговарям само за себе си.” Ние не виждаме основание за това, *цял един народ* да попадне под общо осъждане. И все пак, ако правилно разбираме Неговите думи, Бог ни вижда, като народ, който има не само общо бъдеще, но и общо минало и общи грехове, за които не сме се разкаjali. От нас се очаква покаяние, за да се прекъсне този порочен кръг. Не е прието за преобладаващия в нашето общество манталитет, да се говори за понятия, като вина и отговорност. Те противоречат на това, което *ние* наричаме мъдрост, разрушават *нашата* представа за нас самите и за всички онези неща, които ценим и които са ни скъпи. При все това, именно Божията гледна точка определя нашите съдбини.

Целият ни живот се състои от откъслечи време с малка връзка помежду си. Това е предопределило да не можем да възприемем миналото, сегашното и бъдещето, като неразривно свързани. Редно е обаче да отбележим, че нашите схващания и

разбирания не могат да се сравнят с Божиите. В очите на Бога, миналото е така живо, както и настоящето. Всичко е сега.

“Каквото съществува е станало вече; и каквото ще стане е станало вече; и Бог издирва и държи сметка за миналото.” (Еклисиаст 3.15).

Ние с готовност забравяме, защото така е по-удобно. Във всеки случай, Бог си спомня за миналото, не защото е отмъстителен, но поради много по-дълбоки причини. Обвинението в грях, по никакъв начин не търпи промяна с течение на времето или при смяната на поколенията. Времето не изтрива греха, нито е само по себе си решение на причинените от него проблеми. Човешката памет може и да е къса, но Бог, който е над времето и се намира в едно “вечно днес”, държи човечеството отговорно, за неща, които са станали преди хиляди години. Ако ние не сме се отрekli от тези постъпки, то ние в действителност ги повтаряме. Например, ако ние не осъждаме решението на нашите отци да разпънат Исус от Назарет, то не споделяме ли заедно с тях отговорността за това? (Решението за разпъването Му е било наше, ако и изпълнителите да са били Римляни). Мълчанието ни – мълчанието на евреите, мълчанието на хората, при които Той дойде – означава одобрение на решението на нашите деди и ни прави *единни* с тях в това дело.

Това е нещото, за което говорим – един непрекъснат от нищо, порочен кръг от грях, отговорността, за който времето, не може да заличи. Единствено чрез смиреното признание на това минало и на греха ни, ще се избавим от смъртоносното му отражение върху бъдещето ни. Независимо колко дълго е било отлагано наказанието, вината ни не е станала по-малка заради прахта на времето. Напротив, лековатото ни отношение в продължение на хиляди години отежнява нещата. Това е причината, поради която е възможно, Холокостът да се стовари върху еврейския народ две хиляди години *след* разпъването на Онзи, който е твърдял, че е нашия Месия и все пак двете събития да са пряко свързани. Напълно е възможно, всичките беди, които са ни сполитали през вековете да са били Божий опит да се привлече вниманието ни към греха, който е израз на всичките ни грехове и чието признаване Той все още очаква. Необходимостта от справедлив съд над греха остава и Бог е в правото си да го приложи, тогава когато Му се вижда угодно.

Колкото и парадоксално да звучи, именно това е причината, поради която Израел безмилостно е преследвал и продължава да преследва и да изправя пред съда нацистките военнопредстъпници. Геден Хауснер, назначеният от държавата прокурор в процеса срещу Айхман, пише в своята автобиография *“Правосъдие в Ерусалим”*:

“Може и да отнеме известно време преди някой престъпник да седне на подсъдимата скамейка. В случая на Айхман това отне петнадесет години, през които му се удаваше да се крие, но най-накрая бе хванат, изложен на съд пред цялото човечество и екзекутиран. Не го спасиха нито изтеклото време, нито далечното му скривалище. Струва си да запомним това... Представата, че днешна Германия е един абсолютно нов и неподвластен на миналото народ е нещо, колкото опасно толкова и лъжливо.”¹

По ирония на съдбата, безпощадният лов на военнопредстъпниците се превръща в обвинителен акт против нас самите.

Несъмнено, отхвърлянето на Месията от целия ни народ е тежко престъпление, чиито горчиви плодове всички сме опитали, но за жалост то не е изолирано явление. По-скоро то следва да се разглежда, като връхната точка на цялата история на Израел – история на отстъпничество, достигнало върха си в деня, когато Самият Той идва, като дългоочаквания Спасител и Месия на Израел. По това време духовното ни състояние е било такова, че ние не само не сме били в състояние да Го разпознаем, но дори сме Го възприемали, като заплаха за *нашите* устои! За това и единствената ни възможна реакция е била да Го убием.

И не е важно кое точно – упорството, невежеството или равнодушието – ни пречи да признаем греховете на бащите ни и да се покаем за тях, като за свои, резултатът е един и същ и той е, че ние им ставаме съучастници. Нужно е да признаем, че отхвърлянето на Бога придобива различни форми и съзнателното невежество е една от тях. Безразличието също. Да почиташ Исус от Назарет, като велик учител и дори, като пророк и да не признаваш *всичко*, което Той *бидейки пророк* е говорил за Себе си, означава да Го отхвърляш. Отхвърлянето на Бога е тежък грях срещу самия Него. Истината е или цялата истина и нищо освен истината или е лъжа. Полуистината е лъжа.

В действителност, кого от пророците не убиха бащите ни? Ние, съвременните хора, си мислим, че ако бяхме живели във времето на дедите си, нямаше да им съучастваме. И именно, защото *мислим това*, свидетелстваме против себе си, че *сме* потомци на онези, които избиха пророците. Именно, защото *мислим това* и оправдаваме *себе си*, Бог ни смята за отговорни. Господ вижда в сърцето и знае, какво биха направили хората, ако бяха живели в онова време. Дори, ако щете, доказателство за това, че те *биха* го направили, са техните *собствени думи* – "*Ние нямаше...*". Това е лъжлива праведност; в действителност именно това е същността и коренът на греха. Божият ум е различен от нашия. За Него няма граница между миналото и настоящето. Единствено, когато признаем нашия личен грях и отговорност за делата на бащите ни, ние можем да се разграничим от тях. И това отделяне става чрез покаяние.

Бог ни обвинява чрез Еремия:

"Те, обаче, не послушаха нито приклониха ухото си, но ходиха по намеренията и по упоритостта на своето нечестиво сърце и отидоха назад, а не напред. От деня, когато излязоха бащите ви из Египетската земя, до днес пращах всичките Си слуги пророците при вас, като ставах рано всеки ден и ги пращах; те обаче не Ме послушаха, нито приклониха ухото си, но закоравиха врата си; постъпиха по-зле от бащите си." (Еремия 7.24-26).

С тези думи, Бог пренася миналото в настоящето ("до днес"), разкривайки нишката на греха, простряла се от далечното минало до наши дни. Има ли причина, поради която логиката на Бога да не важи и днес? *Имало ли е покаяние в национален мащаб, което да прекъсне тази нишка? Не сме ли тогава все още под осъждение?*

Библията свидетелства, че Бог притежава абсолютна власт и това предполага, че всичко, което ни се е случило през вековете не е само по себе си резултат от действията на разни злодеи, антисемити, нацисти или вавилонци. Всички те са били маша в ръката на Бога (макар и съзнателно желаещи нашата смърт, понасяйки поради това своята отговорност). Следователно, всичките ни неволи са Божият съд над греховете на бащите ни, за които ние сме все така отговорни.

Нашият еврейски път, изобилващ с вековното ни изгнание, преследванията, погромите, улиците окъпани в еврейска кръв (векове преди Холокоста), бягството ни, насилствените покръствания, Кръстоносците и испанската Инквизиция, би трябвало да се разглежда в един по-широк контекст, този на нашата невярност спрямо Завета. Тези събития са били изпълнението на Божия съд за това, че се отклонихме от “Пътя”. От това трябва да си извадим извода, че колкото и сурово да е наказанието, то е пропорционално на честта оказана на евреите, да бъдат Божий народ. То е също в пряка зависимост и с Божията ревност, породена от истинска заветна любов, която ще се разкрие напълно, когато Израел бъде прославен. Страданията на Израел са съизмерими с величието на съдбата му. Но колкото и болезнени да са били тези страдания за нас, трябва да се запитаме, дали това не е било Божието *справедливо* възмездие за нашите беззакония?

Кое е онова епохално по своята същност събитие, което ще ни накара да произнесем думи на покаяние и ще ни доведе до нозете на Този, чието име не можем да произнесем спокойно? Това е, вярвам, да признаем, че заедно с бащите си ние предпочетохме един убиец, Варнава, пред невинния Спасител, защото ако не се отречем от този избор означава, че го потвърждаваме. С тези си действия се съгласяваме с убиването на Святия Израилев. Ехото от “Христоубийци!” все така смразява всички евреи – толкова много сме страдали под този призив и съответно всеки по-виден еврейин ще ви говори за абсурдността на обвинението в “богоубийство”. И все пак, колкото и цинично и жестоко да е било използвано това обвинение – ако Исус от Назарет е Син на Бога, не остава ли то в сила? За нещастие, тази истина не ни е била казвана от любов към ближния и с желанието да бъдем спасени. Онези, които са ни я казвали не са осъзнавали как *те самите* също са били причина за смъртта Му. Ето защо, тази истина е била за жалост отблъскваща за нас.

В 51-и Псалом, стихове 1-4, Давид възкликва по начин, достоен да бъде повторен от всички евреи:

“Смили се за мене, Боже, според милосърдието Си; според множеството на благите Си милости и изличи беззаконията ми. Измий ме съвършено от беззаконието ми и очисти ме от греха ми. Защото престъплението си аз признавам и грехът ми е винаги пред мене. На Тебе, само на Тебе, съгреших и пред тебе сторих това зло; Признавам това, за да бъдеш оправдан когато говориш и излезеш непорочен, когато съдиш”.

Защо да се учудваме? Притежаваме ли, ние евреите, някаква присъща само нам добродетел? Както се уверихме, Бог не ни подминава, когато дава обща оценка за състоянието на човека. Удивително е как само разбирането на Божия съд, ни навежда на мисли, които иначе никога не бихме имали. Еремия 8.5 ни подсказва, че съществува непрекъснатост, що се отнася до греха ни и Господ с болка пита:

“Защо, прочее, се отбиха тия Ерусалимски люде с неизменно отбиване?”

Не е ли това достатъчна причина да надзърнем в миналото и да сравним тежестта на Израилевите престъпления с днешните такива и да попитаме дали въобще нещо се е променило? Минало е много време, но то не е променило вековното предразположение на нашия народ, също както и факта, че един ден все пак ще трябва да признаем:

“Да легнем в срама си и да ни покрие нашето посрамление, защото сме съгрешихавали на Господа нашия Бог, ние и бащите ни, от младостта си дори до днес и не сме слушали гласа на Господа нашия Бог.” (Еремия 3.25).

Един голям грях лежи на съвестта ни (Осия 5.15) I. Бог очаква покаяние от нас и утехата, която Той има за Израел, очаква своя час. Той иска да ни каже, че греховете ни са простени и че ние сме ги заплатили двойно. Смирено сърце и съкрушен дух Той няма да презре (Исая 40.1; Псалми 51.17) i.

¹ Hausner, Gideon, *Justice in Jerusalem*, Harper and Row, NY, 1966

² “Ще си отида, ще се върна на мястото си, додето признаят грешката си и потърсят лицето Ми; в скръбта си ще ме търсят усърдно, казвайки...” (Осия 5.15)

³ “Утешавайте, утешавайте людето Ми, казва вашият Бог.” (Исая 40.1); “Жертви на Бога са дух съкрушен; Сърце съкрушено и разкаяно, Боже, Ти няма да презреш.” (Псалми 51.17)

11 Глава – Наказанието за грях и неговите последствия

и така, Божието виждане за нас и нашата отчужденост се оказва в противоречие с нашите представи. До ден днешен не сме имали волята да погледнем лице в лице уроците от миналото и ужаса, който преживяхме, като пряко следствие от тази отчужденост. Печалното е, че интерпретацията на катастрофата, като следствие и наказание за грях е напълно несъвместима със съвременната еврейска самооценка. Няма и сянка от подобна мисъл в съзнанието и миросгледа ни. Наместо това властва чувството, че ние по определение и по рождение сме добри и благовъзпитани.

Все пак обаче, Божият съд над греха не зависи от това, което *вършим*, но от това, което ние в действителност *сме*. Бог има свой аршин, с който мери човека в настоящето и за вечността. Колкото и неприятна и противоположна да е тази гледна точка на нашите широкоразпространени и хуманни представи за човешкия характер, вина и отговорност, това е все пак *Божията* мярка за нещата и именно *тя* ще бъде определяща, когато бъдем съдени. *Нашите* представи за нас и доводите, които *ние* привеждаме за оправданието си, няма да ни помогнат, защото съдът ще се води изключително и само по Неговите правила.

Да подмине греха, все едно, че нищо не е било, е по определение невъзможно за Бога. Бог, който стои безучастен спрямо греха, в действителност не е никакъв Бог

– т.е. не е нито свят, нито праведен. Едва ли можем да обвиним Бога в някакви егоистични съображения, защото представете си само, какви ще са последствията за човечеството, ако Бог не беше Бог? Какво значение щеше да има това за нас в исторически план, ако Бог не се намесваше в човешката история, ако Го сметем за несъществуващ? Превратното тълкуване на гнева Му изразен в наказание, е може би една от най-големите заблуди на човека. Ако искаме да познаем Бога, тогава трябва да Го погледнем в очите, когато съди. Ако искаме да видим съдбите Му, пред нас е Холокоста на евреите и Холокоста на нашия Месия. *Така* Бог съди и ако не съзрем ръката Му тук, няма да я видим никъде – ние просто не виждаме. Ако пък сме недоволни, че Бог стои зад Холокоста, тогава самото ни недоволство свидетелства, че преценката Му за нашите сърца е вярна.

Ако ние евреите сме станали “ревизионисти” и искаме да преразгледаме историята, отказвайки да приемем правдоподобността и смисъла на разпъването на Исус от Назарет; ако отвърщаме глава и отказваме да погледнем в огъня на този “горящ храст” свеждайки го до нещо далечно и отвлечено, *ние също така пропускаме онази огромна милост, проявена в жертвата и в проляната кръв, която щеше да измие греховете ни и да възстанови връзката ни с Отца.*

“... защото кръвта е, която, по силата на живота, който е в нея, прави умилостивение ...” (Левит 17.11)

“...С тая воля ние сме осветени – чрез принасянето на Исус Христовото тяло веднъж за винаги.” (Евреи 10.10)

Така става ясно как сме обрекли себе си на духовна слепота – насочвайки очите си към нещо несравнимо по-малко и различно от самия Бог!

Катастрофата на Холокоста – сбъдналият се над нас съд, е един от последните опити на Бога да наведе на покаяние всички, които иначе нямат съзнанието, че трябва да се покаят. Ако пропуснем да дадем това обяснение на трагедията си и отвърнем глава от очевидното присъствие и участие на Бога във всичкото ни страдание, ние по необходимост ще трябва да хвърлим вината върху хората. Германците и Хитлер – те са виновни. Разбира се, те носят своята вина, но е глупаво да виждаш дървото, а да не виждаш гората. И въобще, тези, които упрекват хората, най-накрая упрекват и Бога. Ако не видим *себе си*, като причина за преживяното наказание, неизбежно стигаме до момента, в който Бог е набеден за лошият. Съдим Бога, осъждаме Го и Му търсим сметка. Ако човек не приеме, че *той* е причината за неволите си, колкото и странно да звучи, в крайна сметка Бог става виновен за това, че е обърнал нещо в творението Си и също заради очевидната си “неспособност” да се намеси, за да предпази евреите от зло. Колко надарени, красноречиви и убедителни сме, когато търсим вината у Бога и колко безмълвни и неспособни сме да я потърсим в себе си. Това именно обобщава картинката и дава да разберем, колко ниско сме паднали.

Извращавайки идеята за “Месианство” си спечелихме преходната слава на създатели на интернационалистически идеологии, които нанесоха щети на етническата и национално-религиозна идентичност на милиони. Тези провалили се идеологии доведоха и сигурно още ще влекат след себе си, вълни от отмъстителен антисемитизъм. Измисляйки безплодни светски и утопични

алтернативи за спасението на човечеството, ние сами скачаме в пропастта. Яловите ни панацеи ни носят само крах, но може да се окаже, че имаме нужда именно от този крах. Тия неща се случват, за да ни доведат до истинско познание на Бога. Сега разбираме, защо е толкова важно да разберем правилно миналото си. Лудост би било да не се поучим от преживения ужас и да не предвидим идващия. Казвам идващ, защото горчивите корени предизвикали Холокоста са още живи в нас. Ключът към изхода от тъмницата се казва покаяние.

Ако скърбите ни са в пряка зависимост от греховете ни и бездната на страданието ни съответства на планините от престъпления, то е време да отворим очите си за нещо, което със собствени сили никога не бихме могли да проумеем. Ако можехме сами да се доберем до истината за нас самите, то Бог нямаше да ни докара зло, чиято единствена цел е да пробуди в нас въпроси, които ние самите никога нямаше да *помислим* да зададем. Напротив, самотнието ни е забележително – та не сме ли ние стандарта, с който всички останали трябва да се сравняват, ако искат да успеят!? Няма да е лошо да разберем положението си, и то не в светлината на собствените си субективни фантазии, но в тази на Библейските наказания, които неминуемо са и ще бъдат наш дял. Не е достатъчно да разберем, че “сме съдени заради греховете си”, трябва да видим сериозността на греха, съдейки по ужасните страдания, снамерили ни в Холокоста.

Човек е склонен да мисли, че ако Бог отлага и удържа гнева Си, когато дойде бедствието, то вече не е свързано с греха. Ние сме вече толкова далеч от онзи грях с двехилядогодишна давност, че считаме за неправдоподобно да се свързва величието на страданието ни с величието на онова отдавнашно, но все така значимо престъпление. Ако Той търпи, то е защото “не иска да погинат някои, но всички да дойдат на покаяние” (2 Послание на Петър 3.9). Няма граници пред милостта Му и Той я разпростира над всички, изпращайки вестителите си, които ние винаги сме отхвърляли. С присъщата си гъвкавост винаги сме успявали да се възстановим от бедствията си “излизайки сухи от водата”. Винаги сме намирали начин да заобиколим истинското и тежко значение на мъките ни, като наказание за греховете ни.

Тази неспособност да признаем, че Бог се е намесвал в миналото ни, като е нанасял наказания, унищожява надеждата, че пак Той, може да се намеси в бъдеще, за да ни покаже милост. Библията говори и за двете неща; ако не повярваме на първото, как ще Му се доверим за второто? Либералната ни мисъл не успява да се примири с това, че Бог може да се намеси в човешките дела. Дори днес (след толкова трагедии) сме готови да търсим избавление със собствени сили. Това личи ясно от днешното поведение на Израел, като държава, в която Бог е табу, що се отнася до всички решения, от които зависи оцеляването на страната. Освен повърхностно преклонение пред ортодоксалния юдаизъм и то от политическа целесъобразност, Бог не се споменава въобще. Вярата в човека и в способността му да се самоусъвършенства е изразена, както вече много пъти казахме и в загрижеността, която проявява юдаизмът за “просвещение” чрез мемориални музеи. Надеждата е, че посредством тези музеи, ще се предотвратят бъдещи бедствия и няма да сме повече “жертва” на невежи хора и техните предразсъдъци.

Нужна ни е истинската историческа рамка на Холокоста – фалшивата надежда, изпълвала еврейското ни съзнание до последния момент. Тя не ни е напускала дори, когато са ни товарели в животински вагони на път за Аушвиц. Никой не е взимал насериозно предупреждението отправено ни от Бога, чрез пророците, а именно, че тези, които със сигурност ще погинат са онези, които самохвално твърдят – *“Това зло няма да стигне до нас, нито ще ни застигне.”* (Амос 9.10). Наивен е този, който все още се надява на човека и обществото, отказвайки да признае, че бъдещите катаклизми са дело на самата Божия ръка. Именно този човек трябва най-много да се замисли. Всичко предвещава скорошен, последен и окончателен съд, чието живо описание намираме в 30 и 31 глави от пророк Еремия. Бог го нарича “Времето на утеснението на Яков.”

Ако вярваме на пророческите думи, това бъдещо преследване ще направи така, че целият ни народ ще поеме кръстен път. Очевидно ще научим от собствен опит, колко горчива е била чашата на нашия отхвърлен и забравен Месия. Тъй като отхвърлихме предвиденото откровение за Бога в разпнатия Месия, когото не разбрахме и презряхме, ще ни се даде възможност в този последен съд да Го зърнем отново, но този път през призмата на собствените си страдания, когато целият народ ще изпита мъки съизмерими с Неговите. По такъв начин ще разберем изкупителния смисъл на собствените си страдания, превръщайки се в състрадателен Страдащ Слуга спрямо другите народи и изпълнявайки по този начин предназначението ни, като народ.

Болшинството от нашите равини винаги са давали вид, че Исая 53 глава просто не съществува. А онези, които са й обръщали внимание са я разглеждали, не като описанието на Разпнатия Христос, но като преобраз на нашия народ – праведно понасящ страдание заради греховете на другите народи. При все, че текстът изрично говори за Праведника, който “наистина понесе печалта ни” има достатъчно основания да опишем чрез него и нашата собствена опитност, като народ “отхвърлен, презрян и наранен” повече от всеки друг *народ*. Отново ще бъдем заставени да разгледаме страданията, които нашият Месия избра по собствена воля, а ние ще трябва да изпитаме в пълна мяра по силата на обстоятелствата и пряко волята ни. Гледката на страданията ни ще бъде проверка и за другите народи, които ще станат отново свидетели на истината за Страдащия Слуга претворена този път в съдбата на самия Израел. По тази причина Бог ще търси строга отговорност на всички народи, ако не различат, че историята се повтаря пред очите им в страшните събития на последните дни, чиито център ще бъде нашият страдащ народ. И ако църквата не успее да облекчи тези страдания, като се притече саможертвено на помощ на “най-малкия от тези *мои братя*” с които Той се самооприличава, то и тя, вярваме, ще намери само проклетие. (Вж. Матей 25.31-46.)¹

Едно от най-болезнените последствия от наказанието е, че невинните и децата също страдат и само мисълта за това ни кара да се стараем всячески да го избегнем, като се покорим на истината. Бащините грехове, които тежат на децата би трябвало да са най-страшният ръжен в съвестта на бащите и да ги кара да странят от греха, знаейки, че наказанието неизбежно ще застигне както децата им, така и тях самите. Ако не вървим с Бога заради себе си, нека го направим заради тях!

Трябва да разберем, че ако не се покаем, когато Бог ни дава възможност за това чрез страданието, което има за цел да ни смири, ние отваряме вратата на още по-големи беди и страдания. Божиите съдби нямат толкова за цел да накажат, колкото да спасят. Те идват, когато хората отказват да чуят гласа на Неговите пророци и не съумяват да различат, че пророческото послание е самото Божие обяснение на идващите беди. Тогава остава, като единствен учител страданието. Но ако и това не помага и продължим да твърдим, че Божията ръка е невидима за нас и няма нищо общо с това, което ни се случва, тогава какво друго ни остава да очакваме освен едно последно и неотменимо наказание – огън, който не изгасва и който е *вечен!*? Ако в този живот не се срещнем с Него, как ще стоим в присъствието Му в другия? Бог знае неопикуемия ужас от вечната раздяла с Него. Това, което ще се случи в последния ден ще бъде безвъзвратно и необратимо ... дано душите ни запомнят това.

¹ ”А когато дойде Човешкият Син в славата Си, и всичките [свети] ангели с Него, тогава ще седне на славния Си престол. И ще се съберат пред Него всичките народи; и ще ги отлъчи един от други, както овчарят отлъчва овцете от козите; и ще постави овцете от дясната Си страна, а козите от лявата. Тогава Царят ще рече на тия, които са от дясната Му страна: Дойдете вие благословени от Отца Ми, наследете царството, приготвено за вас от създанието на света. Защото оградних и Ме нахранихте; оградних и Ме напоихте; странник бях, и Ме прибрахте; гол бях и Ме облякохте; болен бях и Ме посетихте; в тъмница бях и Ме споходихте. Тогава праведните в отговор ще му кажат: Господи, кога Те видяхме гладен, и Те нахранихме; или жаден, и Те напоихме? И кога Те видяхме странник, и Те прибрахме, или гол и Те облякохме? И кога Те видяхме болен или в тъмница и Те споходихме? А Царят в отговор ще им рече: Истина ви казвам: Понеже сте направили това на един от тия най-скромни Мои братя, на Мене сте го направили. Тогава ще рече и на тия, които са от лявата Му страна: Идете си от Мене, вие проклети, във вечния огън, приготвен за дявола и за неговите ангели. Защото оградних и не Ме нахранихте; оградних и не Ме напоихте; странник бях, и не Ме облякохте; болен и в тъмница бях, и не Ме посетихте. Тогава и те в отговор ще кажат: Господи, кога Те видяхме гладен, или жаден, или странник, или гол, или болен, или в тъмница и не Ти послужихме? Тогава в отговор ще им рече: Истина ви казвам: Понеже не сте направили това на ни един от тия най-скромните, нито на Мене сте го направили. И тия ще отидат във вечно наказание, а праведните във вечен живот.” (Матей 25.31-46)

12 Глава – Наказанието, което е милост¹

Разпъването на Месията Исус е Божият съд над греха, така както Холокостът на евреите по време на нацистите е Божият съд над Израел. И двете събития са проявление на Божия огън. И двете са били еднакво заслужени, защото Божиите съдби не са произволни. И двете, можем да сме сигурни в това, са Му стрували много. Трябва да се разделим с представата за някакъв пасивен наблюдател, гледащ отвисоко мъчителните страдания на еврейския народ или страданията на собствения Си Син. Бог е бил в центъра на страданието и сам Той е страдал. Бог не е нито жесток, нито злорад. По-скоро, “Във всичките им скърби Той скърбеше” (Исаия 63.9). *Възможно ли е наказанието да е последният шанс за упоритото и закоравяло сърце, когато благостта и милостта не са успели да привлекат*

вниманието ни? Ако това е така, то наказанието е истинска благодат и милост дори и външно болезнена.

Когато чашата на Божието търпение се препълни; когато с пренебрежение и присмехулство отхвърляме милостта Му, отказвайки дори да се замислим над нея; когато Словото на Бога е в прахта и всеки призив на Бога е надменно презрян, тогава като единствено спасение остава наказанието. Бог не се радва на това. Той не е Бог, който да гледа отвисоко и отдалеч, с някаква насмешка и пренебрежение, безчувствен към мъките на Своите създания.

Ако нищо не може да ни мотивира да вървим с Бога, то нека разгледаме нещата от друг ъгъл, а именно че ако ходим с Него ще спестим на *Бога* това да ни наказва – нещо, което *измъчва* душата Му. Да твърдим, че Бог е подъл и отмъстителен и, че Той е Богът на Стария Завет, Бог на гнева, Някой, който е неуместен в нашето съвремие, означава да наливаме масло в огъня. Това означава не само, че не сме се отказали от греховете си, но и че им *добавяме* още и още, с непоправимото си неразбиране на Всемогъщия, защото Той не се променя и Е същият вчера, днес и завинаги. Дори и да не изразяваме с думи мнението си за Бога, все пак, ако го кътаме в сърцето си, то може да бъде със същите фатални последици.

Когато Моисей помолил Бог да Му покаже славата Си, Той го сложил в една цепнатина на скалата и позволил на Моисей да Го зърне само в гръб, и после пише, че му явил милостта Си (“хесед” на Иврит) I. Моисей искал да види славата Му, а Бог му показал милостта Си, защото милостта Му е Неговата слава. Но както всяка милост, тя не се проявява без да е предшествана от съд. Едва тогава тя се явява милост – защото ако не съдим, кого ще помилваме? Ето защо последните действия от драмата на Израел ще бъдат кървави, а епилогът ще е незаслужената милост на Бога, който ще ни върне от всичките места, където ще бъдем изгонени насила или отведени, като пленници (Амос 9.9).

Когато изчезне всяка надежда, че някой ще ни се притече на помощ или че ние сами ще съумеем да се измъкнем, Сам Бог ще се намеси свръхестествено и ще ни възстанови *по Милост*. Сърдечната съкрушеност и невижданото досега покаяние, които ще последват, както и дълбочината на преклонението ни пред Бога при вида на милостта Му, няма да се поддават на описание. (Вж. Исаия 35.3-4; Езекиил 36.31 и Захария 12.10-14). Ние осезателно ще преживеем Божията помощ в едно безнадеждно отчаяние, което никога не бихме изпитали освен по този начин! След съда обаче, ще последва още по-голяма милост – милост, която използва наказанието, за да ни донесе вечен мир. *Едва, когато разберем отдавнашните си беди, като изпълнение на Божиите закани за съд и наказание, ще можем да се надяваме и за обещанията за добро и милост, изказани пак от Него ... в Неговото Слово*. Трябва да сме сигурни, че Той изпълнява обещанията Си както за наказание, така и за милост, защото Богът на наказанието е и Бог на милостта.

Той ще нанесе такова наказание върху нас, че дори и другите народи ще казват, че е Божие наказание. (Вж. Езекиил 36.35-36 и 39.23). Същевременно всички те ще видят и милостта Му спрямо нас и то, така че никой няма да има оправдание пред Бога. Това няма да стане скришом. И гнева Му и милостта Му ще се стоварят върху ни пред очите на всичките народи, така че и те да осъзнаят своята отговорност пред Бога. В крайна сметка излиза, че дори и отстъпили, ние си

оставаме Неговият народ-свидетелство. Той лично ще ни върне от плен, и с това, ще покаже свръхестествената разлика между това Бог да спасява и обособяването на Ционистката държава през 1948. Синовете и дъщерите ни ще се върнат “на носилки и мулета” (Исая 66.20), носени на “раменете на царе и царици” (Исая 49.22-23). В последното действие *Бог* ще изяви *Себе Си* напълно. И ако народите не разберат *това*, то и те ще си навлекат гнева Му (Захария 14.16-19). Наказанието Му ще започне от Израел (Неговият дом), но ще засегне и онези, които отдавна Му се противят.

Частичното завръщане от Вавилон не е изпълнението на онези вечни цели, които Писанието е отредило на Израел, при неговото окончателно завръщане от плен – заръщане, което самият Бог ще извърши. Това, което съпътства последното завръщане на Израел е признаването на *Бога* от страна на целия народ, на всички оцелели. Израел ще намери в сърцето си такова признание, единствено благодарение на очевидната и свръхестествена милост на Бога спрямо тях, всред унищожителния апокалипсис – все още бъдещ – който очаква Израел. *Божията милост, която ще породи едновременното признаване на Бога в сърцата и чудодейното завръщане на евреите ще бъде знакът, който ще отличава това завръщане от всички минали завръщания от плен* (Езекиил 39.21-29).

Нашата отговорност е по-голяма, защото ние сме народът на завета. Ние сме “избраните” и сме имали преимуществото да познаем Бога в закона даден на Синай, и във всички онези неща, които ние *първи* сме разбрали, бидейки Негов народ, негови свидетели. Затова и имаме по-голямо наказание. Има ли нещо, по което ние, днешните евреи, да се различаваме от онези евреи, над които Бог е изливал гнева си през вековете? Реката на времето не е отмила нищо. В този смисъл, да твърдим, че днешните евреи с нищо не са заслужили наказание, означава самонадеяно да твърдим също така, че и наказанията в миналото са също толкова незаслужени и невалидни. Да отричаме валидността и справедливостта на тези наказания означава да отричаме Бога. Бог на гнева, яростта и наказанието в *миналото*, е същият Бог и *днес*. Преди края на времето, Той отново ще даде воля на яростта и наказанията си, и то поради същите причини предзвизкващи Го и тогава. Ето защо Той ни кани да се покаем днес за независимите си своеволия, идеи и мнения, и да се предадем на Светия Израилев, докато все още е възможно. Милостта Му ни приканва към покаяние преди да се изпълнят всичките Му думи. (Вж. Исая 13.6; 65.6-7; Еремия 30; Данаил 12.1; Йоил 2; Амос 8.8-10; Софония 1.12; Захария 14.1-5). Пренебрежението към Словото Му е презрение към милостта Му.

¹ Поради своето изобилие, препратките към Библията в тази глава не могат да бъдат изведени под линия. Тук, читателят ще трябва сам да ги потърси в Светото Писание (бел. прев.)

² חֶסֶד – [hesed] Милост (бел. прев.)

13 Глава – Нов Завет с нов народ

Убеден съм, че изпълнението на пророчествата, за които говорихме по-горе е неизбежно и близко. Единственото нещо, което ги възпира да се сбъднат засега, е Божията ръка. Сцената е приготвена и всеки момент последното действие може да започне. Бремето на неверието и разлъката ни от Бога *трябва* да ни погуби. Отдръпне ли десницата Си от нас, ние *туккси* се препъваме, подхлъзваме и изгубваме сред разрушения и погибел. Над нас вече тегне присъда, освен ако не бъде обезсилена посредством приемането на Онзи, когото Бог изпрати за да я понесе, а именно Месията на Израел – Исус от Назарет. С вездесъщото си отхвърляне на Божия дар, целият Израел стои под този Дамоклев меч, който се върти над главите ни, очаквайки мига, когато Бог просто ще отдръпне ръката Си.

Ще се радвам, ако бъркам, но считам, че днешното поколение евреи ще понесе в световен мащаб нещо, което ще засенчи дори нацистките зверства. Кой вярваше, че подобно нещо е възможно в Австро-Германия – родината на Гьоте, Фихте, Кант, Шилер, Вагнер, Моцарт, Бах и Бетховен? Но случи ли се демоничната ненавист да бъде освободена, *няма* култура, която да ѝ устои – всичко се разсипва, като дворец от кибритени клечки ... и Германия доказва това. Пред очите ни израства едно безмилостно поколение, лишено от жал и естествена обич, поколение способно на зверски издевателства над безпомощните в последните дни. Очаква ни злобна ненавист и преследване, внезапно изгнание, което ще ни принуди да бягаме единствено с ризата на гърба си, губейки всичко в един ден, всред паника и безнадеждност.

Това е пресяването от последните дни, за което говорят Амос 9 и Езекиил 20.33. Бъдещето крие двойно възмездие за греховете ни, но Бог е казал: “Аз ще възвърна”. В такъв смисъл е безкрайно наложително, да повярваме, че Богът, който предвижда наказание и го довежда до изпълнение е същият Бог, който обещава завръщане и ще го изпълни. Това е един и същи Бог, който изпълнява това, което говори и обещава. Да не повярваме на Божието наказание, като изпълнение на Неговото Слово *сега*, значи да зачеркнем всякакви шансове да повярваме, че Той държи в ръката Си *бъдещето*. Такъв е сценарият на последните дни, а именно възстановяването на Израел по силата на една несекваща и неотменима милост, с право описвана посредством думичката “благодат” – нещо напълно незаслужено.

Ние евреите сме квинтесенцията на човечеството. Ние сме знак и предупреждение за всички хора *по света*. Бог е избрал да ни използва, като свои свидетели, за да изяви Себе Си, и ако това не стане чрез добродетелите ни, тогава Той ще използва греховете ни. Ние, като цяло не сме се изменили до ден днешен и такива и ще си останем, докато сам Бог не ни промени и не ни даде естество, като Неговото. *Това* се нарича спасение. Модерността с нищо не е отменила този принцип. Сърцата ни са предразположени към определени неща и само Бог може да ги промени, затова и иска всички хора да се обърнат към Него. Бог не желае да се обърнем към някакво “Християнство”, но към *Него*, към живота и естеството на Бога, който единствен е праведен. Ако се наслаждаваме на нещо друго, съзирайки в това алтернатива, за нас ще означава смърт.

“В онова време ще нарекат Ерусалим престол Господен и всичките народи ще се съберат при него в името Господно, в Ерусалим. *Те няма да ходят вече според упоритостта на злото си сърце.*” (Еремия 3.17).

С други думи, до самия край на човешката история и започването на Милениума (Божие справедливо управление), Бог описва сърцата ни, като “зли”. Той е Бог на наказанието и на възстановяването. Еремия и Езекиил не оставят никакво съмнение, че страданията ни са всъщност наказания, и то именно, защото истинската надежда се открива само, когато повярваме, че Бог е верен на Словото си. Такава е и надеждата за един “нов завет” (Еремия 31.31 и сл.) и в залеза си светът вижда сключването на този нов завет, подписан с кръвта на Месията. От нас вече не се очаква да спазим сами този нов завет, вече е очевидно, че сме неспособни на това. За това той е наречен *вечен* – Той знае, че ние вече никога не ще се провалим, защото изпълнението на завета не зависи вече от *нас*. Господ знае твърде добре нашата неспособност да опазим завета. Затова самият Той ще го изпълни в нас и чрез нас, като го направи “закон във вътрешностите”, написан на сърцата ни. (Вж. Еремия 31.33.)

Този Нов Завет ще бъде ненакърним и вечен, защото вече не ще има *предразположение* да бъде нарушен. Онова сърдечно, вътрешно предразположение, което е било в основата на всички нарушения на завета, и което Бог нарича “зло сърце”, няма вече да съществува по време на Хилядолетното Царство, защото ще сме приели Божия образ, превръщайки се в друг вид народ, нов народ. Израел е бил цветът на човечеството, явявайки се по този начин и израз на състоянието на цялото човечество. В *онзи ден* ще се превърнем в свидетели и обект на Божията милост, която е изцяло незаслужена, иначе не би била милост; и ако тази милост е достъпна *нам*, тогава тя е достъпна за всички. Не че ние притежаваме качества, които са присъщи единствено на евреите и са непознати на другите народи. Ние *сме хора*, може би точен модел на човечеството. Именно за това, милостта спрямо Израел е в еднаква степен надежда и за другите народи, които са били в бунт срещу Бога, дори за нашите преки врагове; надежда, че и техният грях може да бъде простен. Когато дойде тази промяна в нас, тя ще ни донесе и различно отношение към Месията, Когото разпънахме. Продължаващото отхвърляне, е знак, че промяната още не е настъпила. Защото отношението към Месията е най-точният барометър на човешките сърца.

Дори без да го съзнават, всичките народи очакват нашето завръщане при Бога, защото нашата съдба е да бъдем “народ от свещеници” (Изход 19.5,6) и светлина на света” (Исая 42.6). Това призвание си е само за нас евреите и изпълнението му е толкова по-славно за Бога, поради очевидната ни неспособност да го изпълним в продължение на толкова поколения. Бог чака да признаем, че ние лично погубихме своя Месия и посредством това признание да ни спаси. Но ако пледираме за смекчаващи вината обстоятелства, тогава сме безнадеждно загубени за Бога. Нужно е да се сломи силата на самозаблудата ни, както и самооправданието ни пред Бога, пълен израз на което е нашето отхвърляне на Исус от Назарет.

Но Бог ще ни даде още една възможност да разберем ужаса и трагизма на грешката ни. Онези, които преживеят последната скръб никога повече не ще бъдат неверни, защото Бог ще ни подари ново сърце, отнемайки каменното ни сърце и давайки ни меко сърце. Ще ни даде и Святия Дух. Той ще напише завета Си на плочи от плът и кръв – на сърцата ни, а ние от най-малък до най-голям, *всички* ще познаваме Бога. Такъв именно ще бъде края, към който бързо се

приближаваме. Посредством *този* живот и *този* Дух, ние ще бъдем наистина благословение за всичките народи ¹. Неговата велика милост и голяма любов спрямо нас са нещо, което няма да забравим и ще възвестяваме ... завинаги. В самия край, Той ще спаси малък остатък от нас, изваждайки ни от огъня на последната скръб и връщайки ни в Сион, за да бъдем наистина Негов народ,

“... защото от Сион ще излезе поуката и словото Господно от Ерусалим.” (Исаия 2.3).

¹ Вж. Битие – Историята за Авраам (бел.прев.)

14 Глава – Окончателното очистване на Израел (и славата, която ще последва)

Подобно на Хамлет, сурово осъждащ разпътния живот на майка си Гертруда, авторът е трябвало “да бъде жесток, за да бъде истински благ” ¹. Подобно на така наречените “пророци на погибелта” – Еремия и Езекиил, човек трябва да представя, без никакво смекчаване, причината за сполетелите Израел катастрофи, като израз на Божия гняв. Постъпвайки именно така, ние просто потвърждаваме цялостта и истинността на Израилевите пророчески традиции. Не можем да си позволим волности с ясното и недвусмислено Слово на Бога. Ние не можем да разводним Словото на Бога, нито да спестим на хората неудобството, което ще изпитат от това Слово. Нямаме също така право да се съобразяваме с може би скъпоценните на човека възгледи и привички, особено, когато това касае всеизвестното табу – “Това си е моето виждане за Бога”. Днешната култура не може да избегне обидата, която ѝ нанасят с нищо неотменимите Божии истини. В това отношение нашата култура не е с нищо по-различна от тази, в която са живели пророците, защото те и тогава не са били приети. Дали наистина сме “надраснали” пророческото виждане и можем да си позволим да не разглеждаме въобще възможността за наказание, разглеждайки това понятие, като някаква смешна и недостойна за нашето внимание отживелица? Кантарът на пророците и Второзаконие не е показал никакво отклонение през вековете и ни говори за още едно, бъдещо и още по-неприятно страдание, преди Израел да намери най-сетне траен мир. Така че, най-лошото предстои.

Пророчеството за това последно страдание прокарва кървава нишка из всички книги на Стария Завет и съставлява същността на това, което Новият Завет нарича “тайната на вярата”, която тайна намира най-ясно обяснение в живота на Месията: “*Не трябваше ли Христос да пострада така и да влезе в славата Си?*” (Лука 24.26). В неизследимите и тайни пътища на Бога, зърното, което умира, възкръсва в една спасителна слава, както в живота и смъртта на Сина-Слуга, така и в живота и смъртта на Народа-слуга. (Вж. Езекиил 37.) Прочее, съгласно вечното и непроменимо Писание, предстои едно последно и все още бъдещо изпитание за еврейския народ, толкова сурово, че само остатък ще оцелее (Еремия 31.7-14). Исаия ги нарича “изкупените” Господа, които

“ще дойдат с възкликание в Сион. Вечна радост ще бъде на главата им; ще придобият радост и веселие, а скръб и въздишане ще побягнат.” (Исаия 35.10)

Думата “вечна” говори за окончателна, трайна, хилядолетна радост. Това ще бъде свидетелство, по мое мнение, за изключителната, пряка, свръхестествена намеса на Бога всред свръхчовешка скръб и опустошение, от които няма да има никакво друго избавление освен божественото. По всичко личи, че това бедствие ще е унищожението на надеждата, която е била за мнозина държавата Израел. Те ще видят с очите си, ще бъдат свидетели на опустошението на мечтата си – държавата Израел. Това е в съгласие с не едно и две свидетелства на Библията. (Вж. Исая 49.17,19; 52.9; Еремия 30-31; Езекиил 36.33-38 – за да споменем само някои.) И след това, тези оцелели “се връщат”, като “изкупените на Господа”, макар и това да не е било наименованието им всред лудата паника и ужас на изгнаничеството, бягството или пленничеството, заради които ще ги нарекат “отхвърлени” (Еремия 30.17). “Печал, стон и плач” не са присъщи нито на алията (имиграцията на евреите в Израел) обусловила образуването на Ционистки Израел от 1948 и насетне, нито на еврейските заселнически вълни в предходните десетилетия. Нито пък можем да кажем, че там “придобиха” радост и веселие. Напротив, нерадостен и пристиснат отвсякъде, целият народ видя през тия години само нарастваща несигурност и страх от терора на враждебните си съседи, както във така и извън Израел. Тук следва да добавим и вътрешното разделение и борба всред самите евреи. Всичко е било, по моему, приготвление за последното унищожение, което трябва да сполети народа според Писанията. Подобно на Холокоста в миналото, това също е “немислимо”.

Както правят само пророците, Исая описва бъдещето на народа, така все едно, че то е вече реалност за него – все едно, че е станало; такова е естественото следствие на живите сцени, които описва в съзнанието му божието вдъхновение. Все пак контекстът ясно говори, че независимо колко други минали, страшни преследвания е имало, само това е бъдещо, защото довежда до вечно завръщане, съпроводено от признанието, познанието и радостното възхваляване на Бога, който го е предизвикал ... завинаги! И не само това, всичките народи стават свидетели на чудото на опустошението и милостта, които Бог показва на своя народ, когато

“запретне светата Си мишца пред всичките народи: и всичките земни краища ще видят Спасението от нашия Бог!” (Исая 52.10)

Тогава думите на Исая в 51-52 глави се превръщат в описание на разпятието на един народ, унижен от неговите отмъстителни врагове, които не се задоволяват просто да победят и унищожат безпомощните, но мечтаят да ги унижат нечовешки – ставайки несъзнателно инструменти на Божия гняв!

“Събуди се, събуди се, стани, дъще ерусалимска, която си пила от ръката на Господа чашата на яростта Му; пила си и изпразнила си до дъно чашата на омайването. От всичките синове, които е родила, няма кой да я води; нито има, който да я държи за ръка. Двете тия беди те сполетяха, кой ще те пожали? Разорение и погибел, глад и нож, как да те утеша? Синовете ти примряха: Лежат по всичките кръстопътища, като елен в мрежа; пълни са с яростта Господна, с изобличението на твоя Бог. Прочее, слушай сега това ти наскърбена и пиана, но не с вино: Така казва Господ Иеова, твоят Бог, който защитава делото на людете Си: Ето, взех от ръката ти чашата на омайването, дори до дъно чашата на яростта Си; ти няма вече да я пиеш. Аз ще я туря в ръката на притеснителите ти,

които рекоха на душата ти: Падни ничком, за да минем над тебе; и ти си сложила гърба си, като земя и като път за ония, които минават. “ (Исаия 51.17-23).

Сложих тук-таме курсив, за да привлече вниманието на читателя към ключовите моменти от текста, които не бива да бъдат пропуснати. Най-напред обърнете внимание, че описаното тук бедствие не е без знанието на Бога. Напротив то бива наречено “чашата на яростта Му,” или “изобличението на твоя Бог,” и идващо “от ръката на Господа.” Прехвалените Tsahal (צה"ל – Израелски Въръжени Сили – бел.прев.) по всяка вероятност са онези “...примрели, лежат по всичките кръстопътища, като елен в мрежа”. В неописуемо унижение те понесят издевателствата на мъчителите си, които сега разюздават дълго сдържаната си злоба, тъпчейки безпомощните: “Падни ничком, за да минем над тебе; и ти си сложила гърба си, като земя и като път за ония, които минават.”

На онези, “които се боят от яростта на притеснителя” и “забравят Господа техния Създател”, Исаия напомня, че Бог е Създателят, който “разпростира небето и основа земята... Господ твоя Бог, който уталожва морето, когато бучат вълните му” (Исаия 51.13, 15). В най-злокобния час на своя народ, Господ зове

“Събуди се, събуди се! Стани Ерусалиме... ето взех от ръката ти чашата на трепета... повече няма да я пиеш. Но ще я сложа в ръката на притеснителите ти... Събуди се, събуди се! Облечи великолепните си дрехи Ерусалиме, свети граде! Защото отсега нататък няма да влезе в тебе необрязан и нечист. Отърси от себе си прахта; стани, седни Ерусалиме! Освободи се от връзките по шията ти, о пленена дъще на Сион” (Исаия 51.17,22,23; 52.1-2, подчертаното мое).

Изтъкнатият хебраист Ф.К. Дженингс коментира в своята студия върху пророк Исаия (*Studies in Isaiah*):

“Ти си тази, която трябва да се събуди. Вече си претръпнала от скърбите, които са те сполетели. Замаяна си от чашата, от която си пила с пълни глътки. Наистина приличаш на спящ човек и не подозираш любовта, която Бог питае към теб. Мислиш си, че освен наказания у Него няма нищо друго приготвено за теб. *Пробуди се, разсъни се и виж любовта скрита зад всяко наказание!* Чашата, която сложих в ръцете ти беше наистина горчива, но това не беше Моята крайна цел за теб, а само част от пътя към целта.”

После, подобно на човек, който познава своя Бог и словото Му, задава следния въпрос:

“Не съчувстваме ли на Израел в неговите беди, през които той все пак трябва да премине? *Ние самите* сме били смайвани от строгостта на Неговата дисциплина. Нима ние самите не сме били обект на удар или на поредица от наказания тогава, когато небето ни е било медно и дори жалният ни стон е изсъхвал на устните ни? Мълчаливи и жалки лежим, като елен в мрежа. После, когато премине бурята, очите ни се отварят за една любов, която е направлявала всички тези злочестини и то за наше най-голямо добро; най-накрая, подобно на смирено дете, по чиито бузи още личат сълзите, се покатерваме върху бащините колене и полагаме главата си на неговото рамо, сънят е свършил, ние сме се пробудили и осъзнаваме Любовта, която ни се е струвала добре позната, но сега я виждаме в ново измерение.”

Погледнати по този начин и най-тежките божии наказания са винаги за добро, Неговата строгост е милост. За разлика от нашата снизходителност спрямо малодушието, което търси да няма неприятни моменти, за разлика от безсилието ни да наложим наказание, когато децата го заслужават, *Божията любов не щади*. Човек трябва да се запита дали именно това не е истинската любов? Да не би точно от *тази* любов да се нуждае днешното младо поколение и поради това да се противи нам, подтиквайки ни към най-дълбокия израз на любов, от която те страстно и интуитивно се нуждаят, и която ние също така страстно не им даваме? Жаждата по тази любов не може да се утоли с никакъв заместител. Бог обаче, воден от любов, не ни спестява нищо. Той не го спести и на Своя Син, но Го обрече на унижителното кръстно наказание, защото

“Той толкова обикна света, че даде Своя единствен Син, за да не погине нито един, който вярва в Него, но да има вечен живот” (Йоан 3.16).

Посланието до Евреите в Новия Завет ни дава следния съвет:

“И сте забравили увещанието, което ви съветва, като синове: “Сине мой, не презирай наказанието на Господа, нито да ослабваш, когато те изобличава Той; защото Господ наказва този, когото люби и бие всеки син, когото приема”, ако търпите наказание, Бог се обхожда с вас, като със синове; защото кой е тоя син, когото баща му не наказва? Но ако сте без наказание, на което всички са били определени да участвуват, тогава сте незаконно родени, а не синове. Освен това, имали сме бащи по плът, които са ни наказвали, и сме ги почитали; не щем ли повече да се покоряваме на Отца на духовете ни и да живеем? Защото те за малко време са ни наказвали, според както им е било угодно, а Той – за наша полза, за да съучаствуваме в Неговата светост. Никое наказание не се вижда на времето да е за радост, а е тежко; но после принася правда, като мирен плод за тия, които са се обучавали чрез него.” (Евреи 12.5-11).

Въобщо отношението ни към наказанието и дисциплината може да се окаже най-определящо нашите отношения с Бога и вечната ни съдба пред Него. Дженингс дори казва, че “човек доказва своята неправота отхвърляйки Божия промисъл, причинил му неудобство; друг обаче доказва своето синовенство и принадлежност на Бога, като осъжда греховете си и се приближава към Сърцето, чиято любов той познава [сега по-добре] макар и да е искал да избяга от нея”. Ако се вгледаме в призванието на Израел, както и в познанието на Бога, чиято височайша любов се проявява чрез дисциплина и наказание, какво ли трябва да очакваме да се случи на Израел, след такова дълго отстъпничество? Ако ни възстанови, дали бихме положили глави на рамото Му с ридание и покаяние, изпълнени с признателност за дисциплината налагана само на синове с високо призвание?

Наказанието е обаче винаги Божието предпоследно слово:

“Слушайте, народи, словото Господно и известете в далечните острови, казвайки: който разпръсна Израеля, той ще го събере и ще го опази както овчаря стадото си. Защото Господ е изкупил Якова, изкупил го е от ръката на по-силния от него. И те ще дойдат, и ще пеят върху височината на Сион и ще се стекат към благата Господни, към житото, виното, и дървеното масло, и към

рожбите на овцете и на говедата; и душата им ще бъде, като напоявана градина, и те няма да изнеможеят вече. Тогава ще се зарадва девицата в хорото и юношите и старите заедно; защото Аз ще обърна жалеенето им в радост и ще ги утеша, и ще ги развеселя подир скръбта им. Още ще наситя душата на свещениците тлъсто; и людете Ми ще се наситят с Моите блага, казва Господ.” (Еремия 31.10-14).

“Има надежда за сетнините ти, казва Господ” (Еремия 31.17)... Исаия описва тази надежда, като говори още веднъж за славното теократично предназначение на Израел:

“Уголеми мястото на шатъра си ... нека разширят завасите на жилищата ти ... Защото ще се разпространиш надясно и наляво; Потомството ти ще завладее народите и ще населят запустелите градове” (Исаия 54.2-3).

Обещанието направено на Авраам – “в теб ще се благословят всичките народи” (Битие 12.3) – ще намери тогава своето пълно пророческо изпълнение, при все, че ще се осъществи посредством един разкаян, съкрушен и възстановен в общението с Бога народ. Но тогава не только Израел *ще има* какво да каже на народите, колкото самият той *ще бъде* посланието, защото

“В ония дни десет мъже от всичките езици на народите ще хванат, да! Ще хванат полата на един, който е юдеин, и ще рекат: Ще идем с вас, защото чухме, че Бог бил с вас.” (Захария 8.22).

“Ето, ще призовеш народ, когото ти не познаваш; и народ, който не те познаваше, ще тича при тебе, заради Господа твоя Бог, и заради Светия Израилев, защото те е прославил” (Исаия 55.5).

“Защото домът ми ще се нарече молитвен дом на всичките племена. Господ Иеова, Който събира изгонените на Израеля ето що казва: ще му събера още и други освен своите му, които вече са събрани.” (Исаия 56.7-8).

“Стани, свети, защото светлина дойде за тебе и славата Господна те осия. Защото, ето, тъмнина ще покрие земята и мрак племената, а над тебе ще осияе Господ и славата Му ще ти са яви. Народите ще дойдат при светлината ти и царете при бляскавата ти зора.” (Исаия 60.1-3).

Значението, което притежава изкупеният Израел за всичките народи, горчиво отхвърляно и оспорвано толкова дълго от тъмните сили сред народите, непризнавано и неразбирано от самия Израел през всичките векове, сега става реалност. Глава 60 на Исаия е хвалебствен и победен химн, възпяващ честта и признанието, на които се радва Израел от страна на всичките народи,

“Защото оня народ и царство, който не биха ти служили, ще загинат; ония народи дори съвсем ще се съсият. ... Ония, които са те угнетявали, ще дойдат наведени пред тебе. И всички, които са те презирали, Ще се поклонят до стъпалата на нозете ти и ще те наричат град Господен, Сион на Светия Израилев” (Исаия 60.12-14).

Изключвайки всяко себепревъзнасяне и гордост, Бог припомня на смирения Израел, че

“в гнева Си те поразих, но в благоволения Си ти показах милост. Портите ти ще бъдат винаги отворени, ... за да се внася в тебе имота на народите и да се докарват царете им” (Исаия 60.10-11).

Народите отвърщат с *признателност* за благословенията които сега избилстват спрямо тях, чрез изпълнението на Израилевото призвание да бъде “царство от свещеници” и “светлина на света”. За сметка на опустошението, което народът понася до същия този ден, спасението идва с думите:

“Няма вече да се чува насилие в земята ти, опустошение и разорение в пределите ти, а ще наречеш стените си Спасение и портите си Хвала. ... и дните на жалеенето ти ще се свършат” (Исаия 60.18, 20).

Светлината на Израел, следователно няма да бъде човешко остроумие или блясъкът на Талмуда, “но Господ ще ти бъде вечна светлина и твоят Бог твоя слава.” (Исаия 60.19-20). Не по силата на някаква нравственост или религиозен плам, но по силата на Божия дар “твоите люде всички ще бъдат праведни” (Исаия 60.21). И земята, която ни е струвала толкова мъчителни и всъщност напразни политически и военни усилия, когато водени от ционистки жар сме искали да я притежаваме става “наше вечно наследство” (Исаия 60.21). “Така Господ Бог ще направи правдата² и хвалата да поникнат пред всичките народи.” (Исаия 61.11, подчертаното мое), защото

“Ще бъдеш тъй също славен венец в ръката Господна, дори царска корона на дланта на твоя Бог. Няма вече да се наричаш оставен, нито ще се нарича вече земята ти пуста; ... Така и твоят Бог ще се зарадва на тебе.” (Исаия 62.3-5)

“И ще ги наричат свят народ, изкупените от Господа; и ти ще се наричаш издирен, град неоставен” (Исаия 62.12)

“Те са клонче, което Аз съм посадил, дело на Моите ръце, за да се прославям.” (Исаия 60.21).

Псалм 102.12-22 обобщава тези бъдещи за нас събития. Те са неизбежни, но в резултат на тях ние ще бъдем прославени, минавайки преди това през една последна скръб:

“Но Ти, Господи, до века седиш Цар и споменът Ти из род в род. Ти ще станеш и ще се смилши за Сион; защото е време да му покажеш милост. Да! определеното време дойде. Защото слугите Ти копнеят за камъните му и милеят за пръстта му. И тъй, народите ще се боят от името Господно и всичките земни царе от славата Ти. Защото Господ е съградил Сион, Той се е явил в славата Си, Той е погледнал благосклонно на молитвата на лишените и не е презрял молбата им. Това ще се напише за бъдещето поколение; и люде, които ще се създадат, ще хвалят Господа. Защото Той надникна от Своята света височина, от небето Господ погледна на земята, за да чуе въздишките на затворените, да освободи осъдените на смърт; за да възвестят името на Господа в Сион и хвалата Му в

Ерусалим, когато се съберат заедно племената и царствата За да служат на Господа."

Относно последния стих, великият английски проповедник, Ч.Х. Спърджън пише в своята *Съкровищница на Давид*:

“Щастлив ще е онзи ден, когато всичките народи ще се обединят около славата на Йехова. Тогава анализите на времето ще се четат с преклонение и учудване и всички ще признаят, че Божията ръка винаги е била, като покров над неговите осветени избраници: тогава възторжени хвалебствени възгласи ще се въздигат до небесата за прослава на Този, който освободи пленниците, избави осъдените, заличи вековните рани на земята и въздигне от камъните и отломъците храм за Своя слава.”

¹ I will bestow him, and will answer well

The death I gaue him: so againe, good night.

I must be cruell, onely to be kinde;

Thus bad begins and worse remaines behinde

Ще му подиря място и ще зная

За неговата смърт да отговарям, където трябва

Бях груб към вас, но от любов обзет

А почна зле и злото е напред!

(“Хамлет”, 3 действие, 4 сцена, превод Валери Петров в Шекспир, Трагедии)

² R.Kelly казва за тази правда, че “тя е вечна, защото замият Бог е неин гарант. Ясно е обещано, че никой от “остатъка Израилев” или от потомците им (Исая 54.13, 59.21) няма да се отклони от Новия и Вечен Завет. Това е така, защото “целият Израел” оттогава насетне ще познава Бога, като “Господ – наша Правда”. Тази правда не е нищо друго освен самия Бог, чрез обещания от Него Дух; тя е вечна и поради това дава сигурност, че никога повече не ще ни сполети наказание заради нарушаване на Завета.

15 Глава – Заключение

Най-вече, но не единствено към читателите евреи)

А какво да кажем за настоящото ни, *лично* връщане към Бога и за милостта, запазена *лично* за всеки един от нас? Дали наистина Бог няма друга възможност освен да ни принуди към подчинение? Нима ужасяващият апокалипсис на един все още бъдещ съд няма алтернатива? Петър, апостолът на евреите, в своето

първо обръщение към сънародниците си събрани в Ерусалим за “Шавуот”¹, изяснява по своему, вината им за смъртта на техния собствен Месия по Пасха – без значение дали просто са присъствали или са били дейни участници в събитията отпреди петдесет дни.

“И тъй, нека знае добре целият Израилев дом, че Този Исус, Когото вие разпнахте, Него Бог е направил и Господ, и Помазаник. Като чува това, те, ужилени в сърцата си, рекоха на Петър и на другите апостоли: Какво да сторим, братя? А Петър им рече: Покайте се, и всеки от вас нека се кръсти (потопи) в името на Исус Христос (Йешуа Ха-Машиах) I за прощение на греховете; и ще приемете тоя дар, Святия Дух (Руах Ха-Кодеш) i.” (Деяния, 2. 36-38 – курсивът мой)

Времето е безсилно да заличи тези думи. Те все още важат. Големият въпрос все още е валиден. Според безпристрастната преценка на Бога (а чия друга важи?), всички ние участваме в греховете на нашите предци. (Вж. упрека на Исус към фарисеите и книжниците в Матей 23.29-36). И тъй като съучастваме в греховете на нашите предци, ще понесем последствията от тях както във времето, така и във вечността. Никакъв неутралитет не може да ни помогне. Единствено покаянието може да ни спаси – покаянието признаващо онзи грях, който е сбор от всичките ни прегрешения – разпъването на Месията! Въпреки нашия провал, Библията уверява всяко каещо се сърце, че “всеки, който призове Господното име, ще се спаси.” (Иоил 2. 32)

Тогава дъхът на устата му може да стане “спасение” за човека. След като тягостното бреме на столетията и състоянието, което ние, като хора сме наследили, може да бъде снето от нас чрез собствените ни думи, ние сме длъжни да проговорим. Бог очаква думите ни, но няма да ни ги изтръгне. Може би за повечето от нас това всъщност ще е първият наистина свободен акт на волята (за мен със сигурност беше). Независимо от това, доколко името на Исус от Назарет е било очерняно пред нас (като по този начин ни е било попречено да Го призовем), ние не бива да позволим чернилката да ни заслепява *отново*. И не е тайна защо сме били настроени срещу това име – защото:

“Няма под небето друго име дадено между хората, чрез което трябва да се спасим.” (Деяния 4.12). Самото му значение е “Йехова (Яхве) е спасението.”

“И ще Го наречеш Исус (което е Ишуа, т.е. Йехова е спасение) защото Той е, Който ще спаси хората Си от греховете им.” (Матей 1.21).

“За това съм дошъл”, заявява Той по пътя Си към кръста в потвърждение на Йоан Кръстител, който пред целия Израел Го разпознава, като “Божият Агнец, Който носи греха на света” (Йоан 12. 27 и 1. 29)

Много е вероятно всичко това да ни изглежда чуждо и непознато. Как би могло да ни стане близко? Вече споменах, че ние евреите, сме известни навсякъде, като хората на Книгата, но въпреки това продължаваме да сме удивително невежи спрямо нея. Най-дълбоките библейски пророчества с обещания за Месия понасящ греховете ни, са били забравени. Има над триста пророчества в “Танах” (תנ"ך,

Стария Завет), които говорят за раждането, отхвърлянето, страданието, смъртта и възкресението на Месията. Когато идва, Той увещава съвременниците Си да

“изследват Писанията, защото те са, които свидетелстват за Мене” (Йоан 5.39).

“Защото, ако вярвахте на Мойсей , повярвали бихте и на Мене; понеже той за Мене писа” (Йоан 5.46).

Текстът в Исаия 52.13-53.1-12 е бил вдъхновен седем столетия преди да се изпълни дословно. Тук се говори толкова ясно за Исус, че този най-велик измежду пророческите текстове се пропуска в синагогите при избирането на откъсите (Хафтора)⁴, които да се използват по време на седмичните служби за Шабат (שבת, събота) през годината. И защо се прави това? Защото иначе неизбежно се достига до разбирането за разпънатия Месия.

В този откъс, Страданият Слуга, дори и “издигнат и превъзвишен”, е така жестоко измъчван и наранен, че “лицето Му е погрозняло, повече от лицето на който и да е човек, и образът Му от образа на който и да е от човешките синове” (Исаия 52.14). Подобно на жертвите на Холокоста, той “няма нито благообразие, нито благоприличие та да го гледаме, нито красота, та да Го желаем” (Исаия 53.2). Очевидно тук се говори за някакво ненадминато, дълбоко страдание. И тогава, както и сега,

“Той беше презрян и отхвърлен от човеците. Човек на скърби и навикнал на печал; и, както човек, от когото отвръщат хората лице, презрян бе и за нищо не Го счехохме.” (Исаия 53.3)

Това не е описание на някакъв патетичен мегаломан, чиито напразни претенции можем удобно да пренебрегнем, нито пък на някой заблуден подстрекател, заплашил управлението на римляните и злополучно пострадал от последствията. Напротив, това е някой, който е “поразен от Бога и наскърбен... наранен поради *нашите престъпления*... бит поради *нашите беззакония*” (Исаия 53.4-5). И тук ние сме объркани, защото не осъзнаваме истински нито сериозността на греха, нито какво се е изисквало, за да бъде простен. Именно това, което Той е изстрадал, е поуката, от която имаме нужда.

“... кръвта на Христа, Който чрез вечния Дух принесе Себе Си без недостатък на Бога, ще очисти съвестта ви от мъртвите дела, за да служите на живия Бог!” (Евреи 9.14).

“Всички ние се заблудихме, като овце, отбихме се всеки в своя път; и Господ възложи на Него беззаконието на всички ни” (Исаия 53.6).

“Той бе отсечен отсрещ земята на живите, *поради престъплението на моите люде*” (Исаия 53.8).

“Но Господ благоволи Той да бъде бит, предаде Го на печал, когато направи душата Му принос за грях” (Исаия 53.10). (Подчертаното мое).

Това говори за съвместното действие на един *Отец*, който със *Сина* чрез *Духа* извършва Изкуплението – вечно валидният Йом Кипур⁵ за всички, които ще се възползват от него! Исая казва по-нататък, че въпреки че “Той изложи душата Си на смърт”, за да понесе греховете на множеството, все пак “Той ще види потомството си” и “ще продължи дните Си”. Фактът, че “Той *ще* го види и *ще* се насити”, свидетелства за *възкресението* на същия този Слуга, претърпял смърт вместо нас! Възкресението на Разпнатия, победата над смъртта чрез славата на Бог-Отец, утвърждава завинаги както Неговото благоволение спрямо жертвата, така и нейната общовалидност. Възкресението прославя Унижения и Го въздига до Божия Престол, като “Господ на всички”. Това е титлата, с която Той ще се върне, за да избави Израел в деня, когато “погледнем на Този, Когото прободохме” (Захарий 12.10). Нека погледнем и този текст –

“И Господ ще бъде цар върху целия свят; В оня ден Господ ще бъде един и името Му едно.” (Захарий 14.9)

Предвид на всичко това, скъпи читателю, се питам дали не бих могъл да те приканя да се смириш и “изповядаш с устата си, че Исус е Господ, и повярваш със сърцето си, че Бог Го е възкресил от мъртвите”? “...защото със сърце човек вярва и се оправдава, и с устата прави изповед и се спасява”. Както Писанието обещава, “всеки, който призове Господното име, ще се спаси” (Римляни 10.9-13) – спасен сега и за вечността, както и от Деня на Гнева, който ще се стовари върху упорито невярващите, когато съвсем скоро, чашата на световното беззаконие се препълни!

Опит да се помолим:

“Господи, Боже на моите предци, прости ми греховете, а заедно с тях и греховете на отците ми, защото сме сгрешили, отхвърляйки Този, Когото Ти си изпратил. Призовавам Неговото име и признавам, че Този, Когото Ти си въздигнал е Господ и приемам пролятата му кръв, като изкупление за всичките ми грехове. Благодаря ти за това велико спасение, което аз приемам с тази проста молитва. В името на Исус (Ишуа) Амин.“

¹ שבועות – [Shavuot] Петдесетница (бел. прев.)

² משיחה עושי – [Yshua HaMashiah] Исус Христос. Често името на Исус се изписва на иврит във вида ישו (Ишу), изпускаяки накрая ע (айн) и използвайки останалите три букви, като съкращение от началните букви на еврейското проклятие: ‘Да бъде проклето името му.’ (бел. прев.)

³ רוח הקודש – [Ruach HaKodesh] Святият Дух (бел. прев.)

⁴ הפתרה – [HaFtorah] Това са откъсите четени от Петокнижието и Пророците в Шабат в синагогата. Традицията датира от царуването на Антиох Епифан 175-164 пр.Хр. (бел. прев.)

⁵ יום כפור – [Yom Kippur] Денят на Изкуплението (бел. прев.)